

Tóth István

Tizenkét pont

Az alföldi szlovákok nemzeti önazonosság-igénye

A XVIII. század nagy népmozgásai nemcsak a szlovák–magyar nyelvhatár délre tolódását hozta, hanem az egykor tisztán magyar területeken – a nyelvhatártól jóval távolabb is – megjelentek a szlovák telepések. Itt komoly településeket keltettek ismét életre. Így válhatott Békéscsaba Európa legnagyobb, szlovákok lakta településévé. Használt nyelvük és erős, jól szervezett egyházuk segítségükre volt hovatartozásukat illetően. A XIX. század első felében is – annak ellenére, hogy beszélt nyelvük a szlovák – szükség volt olyan tanítókra, kántorokra, mint Karol Straka Békéscsabán. Az ő levelezéséből értesülhetünk arról, hogy az 1839-es évben Békés megyében 45 000-nél több szlovák van, s 12 lelkész és 22 tanító látja el őket lelki és értelmi szükséglettel. 1837 óta Békéscsabán működött – Karol Straka és Zajac Daniel lelkész alapításával – egy Szlovák Olvasótársaság, 1839-ben 28 tagja van. Ezek közül kettő földműves, három kézműves. Tehát 23 fő lelkész, kántor, illetve tanító, egyszóval az értelmiséghez tartozott. Ez az egyszerű tény is azt igazolja, hogy az Alföldre települt szlovákok keresték a kapcsolatot egymással. Tudták, érezték és vállalták, hogy összetartoznak. Kapcsolatot tartottak pozsonyi, pesti szlovák körökkel. Olvasták és megrendelték a Zora (Hajnal) c. lapot, több folyóiratot, színdarabokat s Dobšinskytól a Történeti régiségeket. Könyvtáruk ekkor mintegy ötven kötetből állt. Leveleztek a pozsonyi Cseh-Szlovák Tudós Társasággal. Amikor K. Straka értesült Juraj Palkovičnak a tanszék éléről való leváltásáról, megjegyezte: „Ő minket nem buzdított a nemzet iránti szeretetre és a szeretett anyanyelvünk gyakorlására...” Viszont Štúr Lajos kinevezését örömmel nyugtázta.

Az alföldi helyzetet persze még így sem látta kielégítőnek, hiszen akárcsak Zsello Lajos, Kiskőrös ev. tanítója, Straka Károly is arra panaszkodik, hogy „most az egész Alföldön az anyanyelv (szlovák) iránti szeretet megfogyatkozott, s a nemzetiség lelke átváltozott...”. Sok szerinte az „elfajzott”, akik persze még nem olyan ridegek szívükben az anyanyelvükön írott irodalmi termékek iránt.

Identitásukat erősítették jeles tudósaik is, főként munkáikkal. Ilyen volt például Jancsovics István szarvasi lelkész 1847–48-ban megjelent kétkötetes szótára és nyelvtana. Igaz, e munkát a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére kezdte el. Őt követte nem sokkal Haán Lajos, a történétíró. Jancsovics és Haán is levelezéseivel kapcsolatot tartott a szélesebb értelemben vett Alföld – konkrétan a Bácska és Bánát – szlovákságával. Jancsovics művéből a Bácskában Godra Mihály segítségével – szintén jeles nyelvész – több mint negyven példányt adott el. Haán Lajos pedig hasznos tanácsokkal és érdekes részletekkel látta el Mrva György petrováci lelkészt a település alapításával kapcsolatosan. Arra buzdított, hogy aki jó szolgál, az ismeri a közösség múltját is – fogjanak hozzá a település történetének megírásához.

A nemzethez tartozás tudatát, annak fokát mérhetjük le Koreny István szarvasi ev. gimnáziumi tanár leveleiből. Koreny a Matica Slovenska békési megbízottja volt. Így leveleit Viliam Pauliny Tóthnak mint az Irodalmi Társulat titkárának küldte. Ő szervezte a Matica pénzalapjára a gyűjtést, különböző lapokra és évkönyvekre az előfizetéseket. Igen komoly szervezőmunkát végzett. Bár a levelek alapján kapcsolata a mezőberényi, békéscsabai vezető személyiségekkel nem volt felhőtlen. Talán ide illik az a tény is, hogy id. Kutlík János 1858-ban barátjának, Ctibor Zochnak írja: „a mi Korenyünk is már jól beszél szlovákul”. Elküldött jelentései azért fontosak és értékesek számunkra, mert ezekből kiderül, kik voltak a békési térségben azon a tudati szinten, hogy támogassák saját egyesületüket, lapjukat, kiadványukat. Ezek azt igazolják, hogy legfőképpen a tanítók, papok, kántorok a támogatói a különböző akcióknak, s csak igen gyéren található közöttük kézműves vagy földművelő polgár – leginkább Csabán és Szarvason. Szinte mindegyikük küldözgetett vidéki híreket az Obzor a Národny Hlásnik, illetve más szlovák folyóiratokba. Egy bizonyos, Koreny aggodalma nem volt alaptalan, hiszen a Matica Adminisztratív Levéltára alapján 1864 és 1874 között a szűken vett Alföld területéről a valóban tag, illetve alapító tag csak Koreny és Kvačala tagok Szarvasról, illetve Makón Ottinger Franko. A többi pesti, illetve bácskai lakos. Koreny levelei ugyanott megtalálhatók, s ott az ő elszámolása alapján jóval több az alapító tag, illetve támogató. A többi megyék megbízottjainak anyagai alapján Pestet is beleszámítva – Csanád, Békés megyék, valamint a Bácska és Bánát területén az első tíz évben mintegy harminc alapító tagja van e területeken a Matica Slovenskának. Ha átvizsgáljuk a korabeli lapok megrendelőinek névsorát, az Orol, a Peštбудínske vedomosti 1861–1874 közötti előfizetői ugyanazok a személyek, egy-egy ritka esetben bővül a kör egy-egy iparos, pl. szabómester, illetve egy-egy község elöljáróságának megrendelésével. Többségében azonban azonos személyekről van szó. Így az egyes előfizetőknél két-három szlovák lap is jelen volt. Ez a harminc körüli, olykor negyvenet közelítő megrendelői kör nem túl nagy a szlovákok létszámához viszonyítottn. Ám a kor olvasói szokásainak és a lapok megfizethetőségének függvényében már nem is olyan csekély. Főként, ha figyelembe vesszük azt, hogy Csaba, Pest, Petrőcz, Pítvaros, Tótbánhegyes településeken az olvasóegyletek is az előfizetők között szerepelnek. Így egy-egy újságnak, folyóiratnak jóval nagyobb kisugárzó hatása volt s jelentősebb tömegek tudatát befolyásolhatta. Az is igaz, hogy ennek akkor van igazán jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy az alföldi szlovákok a XIX. század közepéig jelentős izoláltságban éltek a környező települések lakosságától. Ezzel párosult a szlovákok szigorú endogámiája. Ebben változás csak a XIX. század végén és a XX. század elején történt, ám ez nem volt jelentős mértékű. A vegyes házasságok megjelenése a beolvadást segítő tényezőként értékelhető. Itt történhet meg persze a leghamarabb a nyelvváltás is. Ezzel egyidejűleg a tudati és nemzetiségi hovatartozás is változhat. Nemzetiséget fenyegető tényezőként ez azonban nem fogható fel a dél-alföldi szlovákok esetében. Egy 1897-es, a Közgazdasági Szemlében megjelent összesítő adat szerint a szlovákok az év házasságaiból 11,57 százalékot értek el. Ebből 10,89 százalék szlovák és szlovák között kötött. A vegyes házasság mindössze 0,68 százalék. Ebből is csak 50 százalék esett a magyar nemzetiségre (az összes házasságok 0,38 százaléka).

Ezt a tendenciát támasztja alá egy tótkomlósi vőfély (Starejší), Franko János. 1888-tól 1924-ig (46 éven át) vezette a házasságkötések jegyzékét (788 házasság kötődött ez idő alatt). Ebből jól kirajzolódik, hogy a tótkomlósiak a 46 év alatt egymás közt, illetve Pitvaros, Ambrózfalva, Tótbánhegyes, Csanádalberti, Békéscsaba és Nagylak szlovákságával házasodtak.

Mindezek ellenére az eddig vizsgált források a valamely nemzettel való azonosulásnak nem manifeszt megjelenéseit alkották. Pontosabban szólva a lapok megrendelése, egyleti tagság felvállalása nem politikai értékű manifesztumok közé tartoznak. Más vonatkozású anyagot viszont nem leltünk vizsgálódásunk során. Csupán indirekt igazoló megnyilatkozásokat, amelyek szerint az egyház (főként a katolikus), valamint a közhivatalok részére gondot okozott, hogy az alföldi nagyobb települések sem asszimilálódtak a XIX. század végére.

Ezen a helyzeten az első világháborút követő években változás következett be. Ugyanis az északi szomszéd anyanemzettől és a déli, illetve keleti szomszéd szlovák kisebbségeitől egyaránt izolálódtak. Folyóiratokat, naptárakat, a kultúra írott formában megjelenő hordozóit önmaguknak kellett létrehozni. S így a tudatosabb rétegnek idővel meg kellett szólalnia, hivatalosan kérvényeznie kellett. Szeberényi Lajos Zsigmond még a román megszállást kihasználva felsőbb hatóság engedélyével útjára bocsátotta a Čabiansky kalendárt (1920–1948). Mindez azonban már kevés volt – emelkedő példányszáma ellenére is. A kulturális mozgalom aktivistái közül 1923-ban Dorkovics Mihály lapindításra kért engedélyt, amit hosszú hónapokig tartó tortúra ellenére sem kapott meg. 1928-ban országos hatáskörű művelődési egyesületet kívántak létrehozni – ugyancsak az alföldi aktivisták. Itt már érezhető, hogy a manifeszt szándékok manifeszt megfogalmazásokban nyilvánulnak meg. Meg tudják fogalmazni céljaikat – tömören, célirányosan s megítélhetően képesek átfogni a célul tűzött feladatokat. Itt nyíltan vallják magukat szlovákoknak, de mindenkor megfogalmazódik a haza (Magyarország) iránti lojalitás. 1932-ben két önálló fogalmazványban – az egyik a Törvényhatósági Bizottsághoz, a másik Békés vármegye közgyűléséhez intéződött – a szlovákok kulturális igényeit fogalmazták meg, közülük a hön óhajtott szlovák nyelvű gazdasági, közművelődési és kulturális időszaki lap, kulturális egyesület létesítését és a szlovák nyelv széles körű bevezetését a különböző iskolatípusokban. Ez volt Kvasz György ügyvéd megfogalmazásában. Osgyán Béla mérnök pedig azzal is kiegészíti a követelések sorát, hogy az idegen hivatalnokokat cseréljék ki békéscsabai szlovák hivatalnokokkal. E tekintetben az 1939. február 5-én készült fogalmazvány a vallás és közoktatásügyi miniszterhez minőségi változást hoz. A 12 pontos követelés (ahogy írták, nagy vonalakban) első pontja hangsúlyozottan követeli, hogy a szlovák néphez való tartozás, valamint Szlovákia mint őshaza nyílt felvállalása ne lehessen oka bárminemű üldözésnek és rendőrségi, csendőrségi eljárásnak. A második pont követeli a „tót” szó használatának eltörlését s helyette a szlovák használatának azonnali bevezetését. A harmadik még jobban szélesíti a kisebbségi jogokat, s határozottan amellett foglal állást, hogy a hivatalos, közigazgatási nyelv azokon a településeken, ahol többségben szlovákok vannak, legyen a szlovák nyelv. A további pontok a különböző iskolatípusok létesítésével, szlovák választókerzetek létrehozásával foglalkozik, valamint azok parlamenti képviselőivel. Végül a 11. és 12. pont egy önálló szlovák (evangélikus)

egyházi esperesség létrehozását tartja szükségesnek, s a közvetlen, akadálytalan kulturális kapcsolatok biztosítását Szlovákiával.

Ezek a követelések eljutottak egy változatban dr. Szeberényi Lajos Zsigmondhoz, azzal a kéréssel, hogy a miniszterelnökhöz memorandum formájában juttassa el – mivel felsőházi tag (1932 óta), erre őt látták legalkalmasabbnak. A memorandum sorsát nem ismerjük, az országos levéltári iratok között nem lehetett fellelni a nyomát. Ám mindenképpen hasznos az utókor és a kutató szempontjából, hogy mégis fennmaradt.

Ezek a korábbi célokhoz és megnyilatkozásokhoz képest már híven reprezentálják, hogy bár statisztikailag a tárgyalt időszakon belül az alföldi szlovákság folyton csökkenést mutat, ám ezzel szemben nyílt, manifeszt megnyilatkozásaik a szlováksághoz való tartozásukról egyre erősebbek, egyre konkrétabbak. Ezek anélkül, hogy névsorok állnának a szövegek után, mégis nem egyedi, egyszemélyi szándékoknak tekinthetők, hanem egy felszínre törő, tudatos szlovák tömeg szándékának reprezentatív megnyilvánulásának. S hogy mivel magyarázható a két korszak (XIX. és XX. század) dél-alföldi szlováksága eltérő viselkedése, arra álljanak itt Rév István sorai: „Nem minden történelmi helyzetben, nem minden sérelmet szenvedett csoportnak van ugyanis lehetősége nyílt konfliktusba bonyolódni, gyakran kerülni kell a demonstrativitást, de még a tömegességnek a látszatát is. Ilyen helyzetekben csak egyéni akciók lehetségesek, de az egyéni akciók tömegessége mégis csoportos társadalmi konfliktus meglétére utalhat.”

Ennek alapján nem lehet azt állítani, hogy a dél-alföldi szlovákság azonoságtudatában komoly zavarok lettek volna. Hovatartozása tiszta, érthető volt mindig is, csupán nem nyert mindenkor kellő demonstrativitást.

Kugler József

Nehéz honcsere

Dilemmák a második világháború után

A második világháborút követő hónapokban-években, sőt már korábban is Beneš, az egykori Csehszlovák Köztársaság elnöke és politikustársai egy kizárólag szláv nemzetállam megteremtését kívánták megvalósítani, mégpedig egy olyan országterületen, ahol hárommillió német és közel háromnegyed millió magyar élt. Úgy vélték ugyanis, hogy az első köztársaság bukását mindenekelőtt az országban élő kisebbségek szeparatizmusa idézte elő. Terveikhez a németek vonatkozásában sikerült is megnyerni a szövetséges hatalmak támogatását, az újjáalakuló Csehszlovákia területén élő magyar kisebbség helyzetének rendezését azonban a két érintett államra kívánták hárítani. A cseh és a szlovák politikusok egyebek mellett összekapcsolták a felvidéki magyarok egy részének eltávolítását a magyarországi szlovákok hazatelepítésével (repatriálásával).

A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény néven ismertté vált dokumentumot (nemzetközi szerződést) 1946. február 27-én írta alá Budapesten Gyöngyösi János külügyminiszter és Vladimír Clementis államtitkár. Az egyezményt az elkövetkezendő hónapokban mindkét állam parlamentje ratifikálta, így Magyarországon az 1946. évi XV. törvényként került be a törvénytárba. A 14 cikkelyből és a hozzá kapcsolódó függelékből álló törvény lényegében a csere minden fontosabb pontját érintette. A trianoni országterületen élő szlovákok

önkéntes áttelepülési lehetőségéről az I. cikkely rendelkezett, míg az V. cikkely a felvidéki (Csehszlovákia területén élő) magyarok Magyarországra történő áttelepítését szabályozta. Esetükben ez gyakorlatilag kényszerkitélepítést jelentett, mivel az átköltöztetendőket a csehszlovák állam jelölhette ki. Az I. és V. cikkely szerint kicserélendő személyek lélekszámát az egyezmény azonosan határozta meg, vagyis Csehszlovákia annyi magyart jelölhet ki áttelepítésre, mint ahány magyarországi szlovák önkéntes elhatározása alapján csehszlovák állampolgár kíván lenni. Magyarországnak vállalnia kellett még továbbá a csehszlovák hatóságok által háborús bűnössé nyilvánított felvidékiek (VIII. cikkely szerint áttelepítendő) egyoldalú befogadását is. Ez utóbbiak számát azonban nem határozták meg a felek. Az egyezmény rendelkezett még néhány, a csere tényleges lebonyolítását segítő szervezet létrehozásáról is. Ezek legfontosabbika a magyar–csehszlovák vegyes bizottság felállítása volt (X. cikkely).

Ugyancsak az egyezmény tette lehetővé a csehszlovák kormány számára az ún. különbizottság felállítását, amely a magyarországi szlovákok figyelmét volt hivatva felkelteni az áttelepülés iránt (II–IV. cikkely). Az egyezmény aláírását követően hat héten keresztül (április közepéig) folytatott agitációs tevékenységet a különbizottság (csehszlovák áttelepítési bizottság). Majd ezt követően újabb

hathetes időtartam (május végéig) állt e bizottság rendelkezésére, hogy összegyűjtse a jelentkezési lapokat.

A csehszlovák kormányzat minden bizonnyal már a kétoldalú diplomáciai tárgyalások időszakában részletes tervezetet dolgozott ki, hogy a magyarországi szlovákokat minél nagyobb számban nyerje meg az áttelepülésre. Az egyezmény aláírását követő napokban (1946. március 4-étől) a bizottság rövid idő alatt megszervezte magyarországi toborzási körzeteit. E körzetek kialakításakor nem vagy csak alig vették figyelembe a magyar közigazgatási határokat. A trianoni országterületet március közepére 18 körzetre osztották fel. A körzetek, illetve a felállított körzetközpontok nagyrészt tükrözték a magyarországi szlovák (szlovák gyökerű) népesség területi elhelyezkedését. Így egyebek mellett az Észak-Dunántúlon Esztergom és Bánhida (Tatabánya), Észak-Magyarországon pedig Balassagyarmat, Felsőpetény, Salgótarján, Miskolc és Sátoraljaújhely vált körzetközponttá. A fővárosi és környékbeli toborzómunkát Budapest mellett Pilisről és Aszódra irányították. A népes délkelet-alföldi szlováklakta települések három körzetet alkottak (Szarvas, Békéscsaba, Tótkomlós).

A toborzás propagandamunkájában a szlovákiai közélet jeles szereplői, politikusok, művészek, értelmiségiek (tanítók, lelkészek, tisztviselők) is részt vettek. Minden szlováklakta településen két nyilvános gyűlést tarthattak 1946 márciusában-áprilisában, és a magyar rádió is rendszeresen közölte ezekben a hetekben a bizottság szlovák nyelvű felhívásait. Emellett több tízezer röplapot, brosúrát is szétosztattak az érdeklődők között. A Magyarországra érkező propagandisták a szlovák politikai élet szinte valamenynyí árnyalatát képviselték. A határokon

kívül élő szlovákok vélt vagy valódi sérelmeit, a szlovákság újból egy államban történő egyesítésének programját nemcsak a jobboldali és polgári erők tették magukévá, hanem a baloldali pártok is. Többé-kevésbé egyformán vélekedtek az államuk területén élő nem szláv kisebbségekről is, teljes eltávolításukat tűzve ki célként. A bizottság többek között döntő fontosságúnak ítélte a „nagy alföldi szlovák tömb” tézisé, ezért néhány neves szlovák politikus személyesen kívánt szólni az itt élőkhez. A látogatók között nem kisebb személyiségeket találunk, mint Daniel Okálit, a bizottság vezetőjét vagy Viliam Širokýt, a csehszlovák kormány alelnökét.

Az 1946. március elejétől április közepéig tartó engedélyezett, illetve ezt követően közel egy évig tartó „nem hivatalos” toborzási akció során a lakosságcsere, az áttelepülés lehetőségének híre a legeldugottabb magyarországi szlovák faluba, tanyára is eljutott. A hazai szlovákok megnyerését az áttelepülésre hatékonyan támogatták a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjának szervezetei és tagságának jelentős része is, sőt a front lapja, a Sloboda szinte minden erejével a népcsere minél teljesebb megvalósítását szolgálta. A Magyarországra érkező szlovákiai aktivisták kezdetben főként érzelmileg igyekeztek megnyerni a szlovák kisebbséget. „Szlávok! Magyarországon élő testvéreink! A szülőföld, a szlovák föld hív benneteket!” – szólították meg a röplapok olvasóikat. A CSÁB tagjainak többsége úgy érezte, küldetését, a történelem viharai által szétszört szlovákság újraegyesítését hajthatják végre. A csak szlovákokból álló nemzetállam minden szlovák otthona kell hogy legyen; és még a kisebbségi konfliktusok végleges megoldását is a

népcserétől remélték. A kicserélendő népesség aránytalanságáról, a több ezer négyzetkilométernyi színmagyar területek erőszakos elszlovákosításáról nem akartak tudomást venni, illetve azt jogos történelmi igazságtételnek tekintették.

A toborzógyűléseken jeles szlovákiai művészek, művészeti együttesek mutatkoztak be az érdeklődő közönségnek. Az anyaországi kultúra (színház, zene, film, irodalom) értékeinek bemutatásával elsősorban a kettős kötődésű, illetve már az asszimiláció útjára lépett szlovákokat szerették volna megnyerni vagy visszahódítani.

A racionálisan gondolkodó aktivisták azonban a gazdasági-jóléti kérdéseket helyezték előtérbe. Nemcsak a jóval kedvezőbb akkori csehszlovákiai életviszonyokra hívták fel a hallgatóság figyelmét, hanem hosszasan ecsetelték a jóvátételi kötelezettségekkel terhelt magyar gazdaság kilátástalanságát is. A szónokok és a röplapok egyaránt azt hangsúlyozták, hogy a magyarországi szlovákok egy kézvonásukkal a világ egyik legfejlettebb országának állampolgárai lehetnek. „Akartok-e a győztes csehszlovák állam polgárai lenni? Akartok-e jól fizetett munkát a gyárakban?” – áll az egyik röplapon. Magyarországon éppen ebben az időszakban sohasem tapasztalt méretű inflációt, a pengő gyors elértéktelenedését élte meg a lakosság.

A szlovákságot ért vélt vagy valódi sérelmek állandó hangoztatása is fontos részét képezte az agitációnak. A szlovákiai szónokok és röplapok egyre-másra azt hangsúlyozták, hogy Magyarországon képtelenség szlovákként megmaradni, a szlovákság többnyire szigetszerű területi elhelyezkedése és főként a mindenkorri magyar kormányok asszimilációs

(elnemzetlenítő) politikája miatt a szlovákok Magyarországon nem képesek megőrizni nyelvüket, kultúrájukat, nemzeti identitásukat. Csak akkor maradhatnak meg szlováknak, ha áttelepülnek. Magyarország mellett, ahol a már említett kétoldalú csere előkészítése folyt, a repatriálási lehetőséget egyebek mellett a Jugoszláviában, Romániában, Bulgáriában és más európai államokban élő szlovákoknak (cseheknek) is felkínálták.

Az új haza, Szlovákia (Felvidék) magyarul részeinek megismertetése sem maradt ki a bizottság tevékenységéből. A Sloboda 1946/47. évi számaiban folyamatosan jelentette meg fényképes, térképmelléklettel ellátott tudósításait a hazatelepülő új lakhelyeiről. 1946 tavaszától pedig a magyarországi szlovákok képviselői lehetőséget kaptak arra, hogy megtekintsék jövőbeni lakóhelyüket. Ez azonban az ősök földjére való visszatérés helyett Szlovákia döntő többségében magyar lakosságú területsávjával (Mátyusföld, Garam mente, Csallóköz, Gömör, Bodrogköz) volt egyenlő.

Végül az egyéb propagandaeszközökről is szólni kell. Így az áttelepítési bizottság tagjai egyebek mellett azt ígérték, hogy befolyásukat, a Vörös Hadsereggel kiépített jó kapcsolatukat is latba vetik azért, hogy az áttelepülők, tehát a csehszlovák állampolgárrá válók hadifogoly hozzátartozóit hazahozassák. De előfordult, hogy rémhírek kiszivárogtatásától sem riadtak vissza, miszerint a Magyarországon maradó szlovákokat a magyarokkal együtt jóvátételi munkára veszik igénybe a Szovjetunió újjáépítésére, vagy hogy akik most önként nem települnek át, azokat a magyar kormány fogja áttenni a határon.

Mit kínált (kínálhatott) a honi szlovákoknak a háború utáni Magyarország, a formálódó új magyar politikai rendszer? Kétségtelen, hogy sokkal kevesebbet, legalábbis a propaganda szintjén. Magyarország igen kedvezőtlen helyzetbe került a második világháború befejezésekor, nemcsak külpolitikai okok miatt, hanem azért is, mert az ország 1944. szeptember végétől 1945. április elejéig hadszíntérré változott, különösen a magyar főváros és a Dunántúl keleti része szenvedett sokat a hosszan tartó harcoktól is. Magyarország legyőzött államként elvesztette szuverenitását, és a békeszerződés aláírásáig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság irányítása alá került, amit szovjet dominancia jellemezett. A Vörös Hadsereg jelenléte mellett kezdődött meg az ország gazdasági-társadalmi átalakítása, aminek része volt a kisebbségek helyzetének rendezése is. A korábbi, főként egyházi iskolai oktatás helyett rövid idő alatt kiépült az állami, köztük a szlovák nemzetiségi iskolai hálózat. Kivételt csak a német kisebbséggel tettek, annak még tíz évet kellett várniuk erre.

Az 1945. évi földreform rendelkezései a földhöz jutás lehetőségét a (németek kivételével) nemzetiségieknek is megadták. Földet kaptak egyebek mellett az alföldi föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező szlovákok (szlovák származásúak) is. Így egyebek mellett a két, csaknem teljesen szlovák lakosságú Csanád megyei település, Pitvaros és Csanádalberti jogosultjai számára a mezőhegyesi Állami Ménesbirtok területének egy részét osztották fel.

A társadalmi-ideológiai alapon szerveződő, újjászerveződő politikai pártok is (Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt)

nyitottak a nemzetiségiek, köztük a szlovákok felé. Az új magyar politikai elit tehát csak azt kínálhatta az áttelepülés alternatívájaként a szlovákoknak, hogy szülőföldjükön maradván, nemzetiségi identitásukat, nyelvüket, hagyományaikat megőrizve lehetnek Magyarország egyenjogú polgárai. A magyar kormány többször hangsúlyozta, hogy a szlovákok áttelepülése önkéntes, Magyarország elhagyására senkit sem köteleznek.

Hogyan reagáltak a felkínált lehetőségekre a magyarországi szlovákok, a szlovák gyökerű magyar állampolgárok? Mindenképpen megosztotta őket, számos esetben szinte kibékíthetetlen családon belüli ellentétek csaptak felszínre. A család egyik része menni, míg a másik maradni akart. Kétségtelen, hogy az áttelepítési propaganda hatott a szlovákok mindennapi életére, gondolkodására. Az egyszerű, dolgozó hétköznapjaikat élő embereket felemelő érzéssel töltötte el, hogy valakik számára egyszerűen fontosakká váltak, foglalkoznak velük. Hívják őket az új hazájukba, és még a helyüket is elkészítették. Úgy vélték, a szlovákiai szlovák iskola jobb jövőt biztosít gyermekeiknek. Kétségtelen, hogy a családok egy része a kedvezőbb életkilátások miatt jelentkezett átköltözésre. „Hívtak bennünket, mi pedig mentünk, sokan panaszkodtak és máig is siránkoznak a repatriáltak közül, hogy becsapták őket a szlovákiaiak, nem kapták meg azt, amit ígértek nekik. Ez nem volt igaz, igenis jobb viszonyok közé kerültünk, mint itt, Csabán voltunk. Én nem bántam meg, hogy kijöttem, a szüleim is jöttek és a rokonaim nagy része is átjött. Csak az uram, akinek mindegyik testvére, egész rokonsága itt maradt Csabán, küszködött állandó honvágygal. Ő nehezen szokta meg, mindig

Csabára vágyott, pedig jól keresett, kisebbfajta vezető pozícióba is került, gyerekeinket taníttattuk, azt mondom, jól éltünk. Jött is a hetvenes évektől évente többször is Csabára szegény, amíg meg nem halt” – foglalta össze választékos magyarsággal családja sorsának háború utáni alakulását az 1980-as évek közepén egy Érsekújvárból Békéscsabára hazalátogató, ötvenes éveiben járó asszony.

Mások úgy vélték, hogy szlovákságukat csak az anyaországban őrizhetik meg, és akadtak olyanok is, akik a háború alatti jobboldali (szélsőjobboldali) politikai tevékenységük számonkérése miatt költöztek át. Kétségtelen, hogy szegényebb sorsú szlovákok inkább vállalkoztak arra, hogy másutt új életet kezdjenek és életük az átköltözéssel kedvezőbb fordulatot vegyen.

A szülőföld szeretete, a megszkott mindennapokhoz való ragaszkodás viszont az itt maradás melletti érveket erősítette. Nem kevesekben merült fel, hogy őseik több mint kétszáz éve érkeztek a mai Magyarország területére, szorgalmukkal termővé tették a török háborúk idején teljesen elvadult földet, és azt nekik

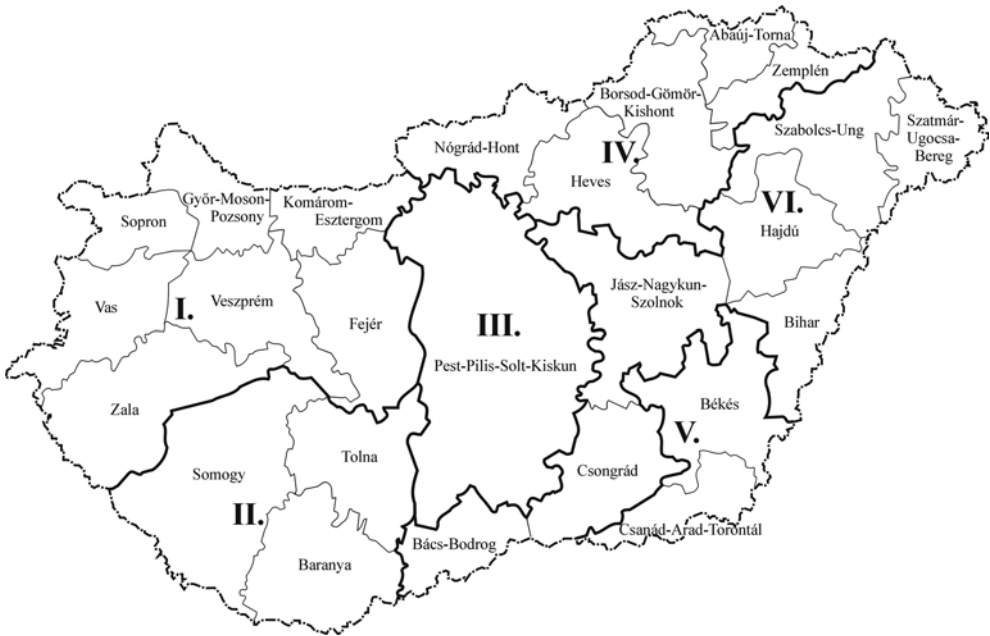
sem szabad elhagyniuk. Akadtak olyanok, akik nem akarták, hogy miattuk kelljen elhagyniuk a felvidéki magyar családoknak szülőföldjüket. „Ne átkozzon engem senki, hogy kitúrom a házából” – fogalmazódott meg felvidéki (szlovákiai) terepszemléjük során 1946 nyarán a magyarországi szlovákok egy részében. A kitelepülni szándékozók ugyanis lehetőséget kaptak arra a szlovák telepítési szervektől, hogy jövőd lakóhelyüket, sőt akár lakóházukat is kiválasszák. A magyar politikai életbe való integrálódás, a kiscgazda, a szociáldemokrata vagy akár a kommunista párthoz való kötődés is inkább az itt maradásra ösztönzött. Azok a szlovákok, akik a Magyarországi Antifasiszta Szlovák Szövetségéhez csatlakoztak, jobban hajlottak az átköltözésre.

A magyarországi szlovákok (szlovák gyökerűek) egy részénél már a XIX–XX. század fordulójától kezdve, sőt már korábban is ún. kettős kötődés alakult ki. Egyszerre tekintették magukat magyarnak és szlováknak (tótnak). Főként a családban és az egyházi szertartásokon használták archaikus, az irodalmi normától többé-kevésbé

A népszámlálási adatok és a lakosságcsere mérlege

Ország rész	A szlovák anyanyelvűek lélekszáma a magyar népszámlálás szerint		A kitelepülésre jelentkezettek	Ténylegesen kitelepültek*	Szlovák anyanyelvűek (1949)
	1910	1941			
I. Észak-Dunántúl	17 737	7 146	10 299	7 200	2 789
II. Dél-Dunántúl	1 485	347	873	800	192
III. Budapest, Pest megye	47 149	13 575	22 034	10 300	4 258
IV. Észak-Magyarország	17 155	5 930	18 830	10 000	1 306
V. Délkelet-Alföld	79 052	47 586	34 508	26 000	16 889
VI. Az Alföld többi része	2 659	1 336	7 701	5 400	554
Összesen	165 237	75 920	94 245	59 700	25 988

*A ténylegesen kitelepültek térségbeli (országreszenkénti) eloszlása becsült adat

eltérő anyanyelvüket, és természetesen tartották, hogy a község házában vagy gyermekeik a felsőbb iskolában a magyart használják. Az asszimilációt elfogadó családok minden bizonnyal sokkal nehezebben szánták rá magukat az átköltözésre, mint a szlovák tudatukat, kultúrájukat megőrzők.

A végleges adatok szerint mintegy 95 ezer magát szlováknak valló magyar állampolgár kérte saját elhatározása alapján Csehszlovákiába telepítését. Ez meghaladja a magyarországi szlovákok 1941. évi népszámlálás szerinti lélekszámát, azonban messze elmarad attól, amit a cseh és szlovák politikusok és szakértők vártak. Ők ugyanis közel félmillió, de legalábbis 200-250 ezer hazatérővel számoltak. A lakosságcsere során szlovák részről felmerült annak az igénye, és ezt széles körben propagálták is, hogy a magyarországi szlovákok lélekszámát a megbízhatatlan magyar statisztikai adatok miatt a származás alapján kell megállapítani, a Szlovákia területén élő magyarokét viszont

hűen visszaadják az 1930. évi összeírások. (Az az álláspont, mely szerint a második világháború utáni években a származás szerinti magyarországi szlovákok száma azonos lett volna a szlovákiai magyarok számával, vagyis fél-fél millió fő, a magyar demográfusok és történészek számára elfogadhatatlan, mivel a csehszlovákiai összeírások sem voltak objektívebbek, mint a magyarországiak, továbbá a cseh és szlovák politikusok főként Magyarországon minden, részben szlovák származású személyt szlovákként könyveltek el, függetlenül önbevallásától. Ugyanakkor kétségtelen tény az is, hogy az asszimilálódott, a magyar statisztikákban már magyar anyanyelvű és nemzetiségű személyként szereplő szlovák gyökerű népességből is vállalkoztak átköltözésre. Döntésüket feltehetően a kedvezőbb csehszlovákiai életkilátások befolyásolták, vagy éppen a propaganda hatására erősödött meg szlovák mivoltuk.)

A jelentkezők foglalkozási összetételéről az ún. jelentkezési (szlovák)

lapok nyújtanak tájékoztatást. Minden 18 éven felüli jelentkezőnek ugyanis egyénileg kellett bejelentenie áttelepülési szándékát, kivételt képeztek a házastársak, illetve kiskorú gyermekeik, akik egy bejelentőlapon szerepelhettek. A közel 43 ezer bejelentőlap alapján megállapítható, hogy az átköltözést választók közel harmada (29,0 százalék) napszámos volt. Viszonylag alacsony a földművesek (húsztíz százalék körüli) aránya. Feltehető, hogy az agrártérségek (Szarvas, Békéscsaba, Tótkomlós, Nyíregyháza, Kiskőrös) napszámosként számon tartott kitelepülők között több száz vagy akár több ezer olyan földművessel foglalkozó (haszonbéres, idénymunkás) vagy abból élő egyén (család) lehetett, aki nem rendelkezett saját tulajdonú földdel. Arányaiban ugyan nem nagy, számszerűségében azonban mindenképpen jelentős (mintegy 2,5 ezer család, tízezer fő) kis- és középparaszti (öt katasztrális hold feletti birtokkal) réteg is foglalkozott az áttelepülés gondolatával. A szarvasi, békéscsabai és tótkomlói körzetből kitelepülő lakosság birtokolta az összes visszamaradó szántóterület nagyobbik részét. Szép számmal (kb. 4 ezer fő, 9,1 százalék) vállalkoztak átköltözésre értelmiségiek, közalkalmazottak és szabadfoglalkozásúak is. E réteg elsősorban a fővárosból és környékéről, illetve más városokból (Miskolc, Békéscsaba) toborzódott, jelentkezésük okát mindenképpen a magyarországi létbizonytalanságban kell keresnünk. A távozni szándékozók negyede (25,3 százalék) iparos, bányász, kereskedő, akinek lakhelye a fővárosban, Tatabánya és Esztergom környékén található.

A csere iránt érdeklődő és regisztrált magyarországi szlovákok átköltöztetése 1946 őszétől 1948 végéig,

tehát csaknem két és fél évig tartott, és többnyire vasúti szerelvényekkel (tehervagonokkal) bonyolódott, mivel az egyezmény lehetővé tette az ingóságok szabad átvitelét. 1946 nyarától 1947 tavaszáig éppen e kérdésben alakult ki áthidalhatatlan ellentét a magyar és szlovák telepítési szakemberek között, és emiatt késett a kétoldalú csere lebonyolításának kezdete is. A csehszlovák fél azonban vállalta, hogy a vagyontalan jelentkezőket már ez idő alatt is befogadja, mivel a németek kitelepítése miatt égető munkaerőhiány lépett fel Csehországban (Szudéta-vidék). 1946 őszén több mint 8,5 ezer magyarországi kitelepülőt irányítottak az említett területek elhagyott német házaiba. 1947 áprilisa és decembere között a kétoldalú csere keretében mintegy harmincezren távoztak, 1948-ban pedig több mint 13 ezer átköltözőt regisztráltak. Így a jelentkezők csaknem kétharmada, majdnem hatvanezer fő hagyta el Magyarországot.

A magyarországi átköltözők szlovákiai letelepítésének tervezetét a Szlovák Telepítési Hivatal szakemberei dolgozták ki. Földrajzilag több mint háromnegyedüknek Szlovákia déli, döntő többségében magyarok lakta, határ menti vagy a határhoz közeli falvaiban (városaiban), a Pozsonytól Ipolyságig húzódó mintegy 30-40 kilométeres területsávon jelölték ki új lakóhelyét. Azokat az ingatlanokat (ház, föld, műhely) kapták meg, amelyeket a csere keretében Magyarországra áttelepített felvidéki magyarok hagytak vissza.

Összességében megállapítható, hogy a lakosságcsere nemcsak a felvidéki magyarság számára volt tragikus, hanem a magyarországi szlovákokra nézve is. A csere keretében a legöntudatosabb szlovákok, köztük az

értelmiségek eltávoztak, és a korábbi zárt szlovák közösségek is felbomlottak, a családi és rokoni kapcsolatok szétzilálódtak. A Magyarországon maradó szlovákok asszimilációja újabb lendületet vett az ötvenes-hatvanas évektől. Ennek ellenére a magyarországi szlovák hagyományőrző együttesek,

helytörténeti kiállítások, tájházak, egyáltalán az élénk kulturális élet és nem utolsósorban a nagyszámú kisebbségi önkormányzat, illetve e listákra leadott sok tízezer szavazat azt jelzi, hogy a manifesztálnál jóval többen érdeklődnek valamilyen szinten felmenőik hagyományai, kultúrája iránt.

Irodalom

- Fehér István (1993): Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Budapest, Kossuth Kiadó
- Gyivicsány Anna – Krupa András (é. n.): A magyarországi szlovákok. Változó világ 16. Budapest, Útmutató Kiadó
- Gyivicsán Anna (2003): A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I–II. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
- Krupa András (1997): Tájházak, gyűjtemények, falumúzeumok a magyarországi szlovák településeken. Békéscsaba, Szlovák Kutatóintézet
- Kugler József (2000): Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely
- Uhrin Erzsébet (2004): A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete

Szabó Orsolya

Plusznyelv alkalom szerint

A pilisszentkereszti szlovákok

A település története. Pilisszentkereszt (Mlynky) a Pilis hegység lábánál fekvő, Budapesttől mintegy harminc kilométerre északra található település, lakosainak száma 2200 fő, és jelenleg is a község több mint fele szlovák nemzetiségűnek vallja magát, kiérdemelve ezzel a „legszlovákabb” szlovák falu elnevezést. Ahogy egy szentkereszti interjúalanyom elmondta, Pilisszentkereszt¹ történelmét három mondatban összefoglalva, két korszakra bonthatjuk azt: az első a 12–13. századra tehető, amikor a ciszterciek itt a Pilisben építettek monostort, *„ami nagyságában, teljesítményében, rangjában azzal tűnik ki, hogy például, itt ölik meg Gertrudisz királynőt, itt temetik el, itt találják meg a szarkofágját”*.² A monostort a tatárok ugyan felégették 1241-ben, ám IV. Béla 1254-ben az apátságot minden régi kiváltságát megerősítette. 1526. szeptember 7-én a törökök teljesen elpusztították az apátságot. A törökök kiűzése után a pálosok és a ciszterciek is magukénak követelték ezt a területet, és a hosszú évekig tartó pereskedés eredményeként a falu területe végül a pesti pálos rend birtoka lett. A pálosok nevéhez fűződik a falu 1747-ben bekövetkezett újratelepítése. Ekkor hat szlovák család érkezett Nagyszombat környékéről, később továbbiak követték őket. Az 1770-es években német családok is érkeztek a településre. *„Nem tudjuk az okát, hogy miért Pilisszentkeresztet választották a svábok, de tény, hogy az első családok letelepedése után egy emberöltővel, 1781-ben, amikor felavatták a jelenlegi templomot, akkor már itt vannak a svábok, átjönnek Pilisszántón úgy, hogy ott egy család sem telepszik meg, nem mennek se Csévre, se Kesztölcire.”*

1722-től működött a településen elemi iskola, amit a pálosok tartottak fenn. 1767-ben a faluban már volt kocsmá, mészárszék, vízimalmok, mészégető kemencék.³

1785-ben a lakosság összlétszáma 526, 1802-ben 703, 1857-ben 853, a századfordulón pedig már meghaladja az ezret. A huszadik század első felé-

¹ A település eredeti neve bizonyítottan *Pleš volt. A történelmi forrásokban ez a név a XIII. században Pilis, Peles, Pelis változatban, de Pljes formában is megtalálható, ami már egészen közel áll a feltételezett ósláv *Plěšb formához. Ez a név még az 1760-as hivatalos térképen is szerepel, annak ellenére, hogy a pálosok a falut az újratelepítés után *„átkeresztelték”* Sancta Crux-nak (Szent-Kereszt/nek). A falu első bélyegzőjén még latinul jelenik meg a felirat, Santa Crucem formában (1758). Ebből lett először Szent-Kereszt, majd Pilisszentkereszt. A szlovák név egészen új keletű, a 18. század második felében alakulhatott ki: a faluban kis vízimalmok voltak, és amikor a környező szlovák falvak lakói a gabonájukat ide hozták őrlni, azt mondták, hogy a *„malmokba”* mennek. Így lassacskán a falut *Mlynkynek*, azaz *Malomfalunak* kezdték nevezni. Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.

² 1184. május 27-én III. Béla király alapította.

³ Lásd a település honlapját: www.pilisszentkereszt.hu

ben a település lakosainak száma folyamatos emelkedést mutat, 1941-ben már 1450-en laktak itt, akik közül 1325 fő szlovák anyanyelvűnek vallotta magát. Az 1946–48-ban végrehajtott magyar–szlovák lakosságcsere keretében Pilisszentkereszt lakosságának kb. 15 százaléka települt át önként Szlovákiába. Az egyik interjúalanyom elmondása szerint Szentkereszt lakosságának is legalább a 15 százaléka kitelepült, a legtöbben Párkány környékére, *„de ők mind szlovákok maradtak, a mai napig is szlovákok Szlovákiában, pedig itt laknak Párkány környékén, magyar településeken, de például a gyerekek nem tanultak meg magyarul, és emiatt hátrányos helyzetben is vannak, pedig átjöhetnének Esztergomba, Pestre, vagy bárhova a környékre dolgozni”*.

Ha figyelembe is vesszük a népszámlálási adatfelvétel szociálpszichológiai vetületének következményeit, valamint azt a tényt, hogy a szocialista-kommunista rezsim, majd a rendszerváltás idején tapasztalható bizonytalanság az emberek őszinte, hivatalos identitásvállalását egyáltalán nem segítették elő – s ezt a 2001-es adatfelvételek vissza is igazolták –, történelmi távlatban mindenképpen a szlovák identitás gyengülése regisztrálható a pilisi szlovák településeken is.

A Pilisi Szlovákok Egyesületéhez tartozó települések adatai (1980–2001)

Település neve	Összlakosság 1980	Szlovák a. ny.	Szlovák nemz.	Minősítés 1980	Összlakosság 1990	Szlovák a. ny.	Szlovák nemz.	Összlakosság 2001	Szlovák a. ny.	Szlovák nemz.	Vál. névjegyz. 2006	Szavazók száma 2006
Csobánka	2033	21	4	59	2040	22	9	2840	16	23	11	-
Esztergom	30870	284	218	-	29841	263	260	29452	296	321	99	48
Kesztlőc	2384	719	449	2166	2322	336	118	2556	232	237	279	150
Mogyorós-bánya	850	1	1	217	819	2	3	882	0	21	64	59
Oroszlány	20613	9	5	-	21053	12	17	20280	53	83	175	95
Piliscsaba	5227	17	11	422	5201	27	11	6425	69	117	235	108
Piliscsév	2452	218	33	2070	2314	367	379	2314	311	1059	399	254
Pilisszántó	2016	303	381	1689	1970	163	143	2120	287	416	293	210
Pilisszentkereszt	2104	977	594	1717	2054	1084	996	2170	922	1185	504	298
Pilisszentlászló	940	67	205	873	835	3	3	958	54	93	78	59
Pomáz	11736	36	24	939	12474	36	24	14404	39	46	58	48
Sárisáp	4128	4	2	1465	3715	33	26	2918	85	405	160	125
Szentendre	16901	12	5									

Forrás: KSH

Bár az egyes települések esetében – nemritkán a helyi politika és az általa befolyásolt nyilvánosság hatására – jelentős különbségek figyelhetők meg az öndefiníció bonyolultabb, összetettebb elemét jelentő nemzetiségi kategória alakulásában, a szlovákok lakta 13 pilisi település közül az 1980-as és 2001-es népszámlálási adatokat összevetve valójában csak Pilisszentkeresztben figyelhető meg lényegi elmozdulás pozitív irányban.

Pilisszentkereszt lakossága (1785–2001)

Év	Összlakosság	Szlovák nemzetiségű	Szlovák anyanyelvű	Szlovák anyanyelvűek aránya (%)
1785	526	n.a.	n.a.	n.a.
1828	847	n.a.	n.a.	n.a.
1857	853	n.a.	n.a.	n.a.
1870	880	n.a.	n.a.	n.a.
1880	846	n.a.	730	86
1890	952	n.a.	855	89
1900	1049	n.a.	964	91
1910	1150	n.a.	1028	89
1920	1174	n.a.	1094	93
1930	1339	n.a.	1022	76
1941	1450	n.a.	1325	91
1949	1295	n.a.	654	50
1960	1820	n.a.	1189	65
1980	2104	594	977	46
1990	2054	996	1084	52
2001	2170	1185	922	42

Forrás: KSH

Az anyanyelv tekintetében a helyzet ennél is egyértelműbb: itt nemcsak az arányszámok – eltérő ütemű és mértékű, de jelentős – csökkenése regisztrálható, hanem az is, hogy a nemzetiségi bevallásokkal kapcsolatosan néhol tapasztalható „revival” ebben az összefüggésben lényegében nem észlelhető.

A pilisi falvak szlovák lakosságának etnikai tudata szorosan kötődik a Pilishez mint földrajzi területhez, s identitásuk egyik meghatározó alkotóelemeként szlovákságuk is e szűrőn keresztül fejeződik ki. A „Pilišania” (pilisiek) elnevezésében is ez az erős regionális, táji tudat fejeződik ki. A meghatározás ugyan eredetileg csupán a pilisszentkeresztieket jelölte, később azonban jelentés-tartalma valamennyi érintett községre kiterjedt. A falvak ma földrajzi adottságaikból kiindulva meglehetősen szoros „belső”, „településközi” kommunikációs hálózatot tartanak fenn: a pilisi szlovák települések számára evidencia az egymással való kapcsolattartás szükségessége. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyes közösségek identitásának minden egyes eleme tökéletesen megegyezne egymással. Így pl. a pilisi szlovák falvakra is érvényes az a megállapítás, hogy a magyarországi nemzetiségek nyelvének fejlődése gyakran falvanként külön-külön utat járt be, s némi túlzással elmondható, hogy a kisebbség – ma már gyakran csak az idősebb generációk által használt – nyelve egyenlő a településeken évszázadokon keresztül használt, lényegében külső hatások által nem, vagy alig befolyásolt nyelvel.⁴

Nyelvhasználat – még mindig anyanyelv? A magyarországi szlovákok kétnyelvűsége egyrészt történeti kérdés, hiszen a magyar nyelvel egy részük már jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben is kapcsolatba került, sőt el

⁴ Fehér László: A pilisi szlovákok identitásrétegei, 1996. Szakdolgozat

is sajátította. A nyelvi kontaktusokat részben a gazdasági kapcsolatok, részben pedig a mindennapi együttélés tette természetessé. Az 1960-as, 1970-es években vált a magyar nyelvű kommunikáció a hazai szlovák közösségek körében általánossá, mégpedig oly módon, hogy a magyar nyelv társadalmi szerepe az intézményi kereteken kívül is felerősödött. A szlovák–magyar kétnyelvűségi lét 1949 után új forrásbázist kapott. A kiépült szlovák jellegű oktatási hálózat és az iskolán kívüli kulturális intézmények a szlovák *irodalmi nyelv* közvetítői lettek.

Szentkereszten a betelepítéstől egészen a 20. század elejéig a lakosság többsége szlovákul és – kisebb mértékben – németül beszélt. A magyar nyelv térfoglalása a két világháború közötti időszakban kezdődött, ekkor vezették be és tették kötelezővé az iskolában. *„Van itt a Józsi bácsi, a 80 évével, aki emlékszik rá, hogy fenytéssel járt, ha valaki a folyosón nem magyarul beszélt, mert a gyerekek és főleg az idősek is a két nyelvvvel, a némettel meg a szlovákkal tökéletesen elvoltak.”* A második világháború után a német nyelv eltűnt, és a szlovák maradt a helyi kommunikáció nyelve, *„de az annyira erős, saját példámat mondom, hogy amikor elmentem inasnak 1963-ban Budapestre, akkor Pilisszántóról a Sz. Jóska, meg még páran, Szentkeresztről én voltam egyedül, olyan csúnyán beszélünk magyarul, hogy azt mondta a magyartanárnő, hogy nekünk nem kell kimenni a táblához felelni, mert nem értik meg a gyerekek, hogy mit mondunk, egyszerűen nem tudunk magyarul beszélni”. „Hiába végeztünk nyolc osztályt, én még abban a kivételes helyzetben voltam az általános iskolában, hogy nem kellett oroszul tanulnom, viszont tanultam szlovákul földrajzot, történelmet és matematikát, ezért én tökéletesen tudok számolni szlovákul, én 1963-ban végeztem, 1960–1963 között nem kellett oroszul tanulni, de az utánunk következők már tanultak. De érdekes módon például a nővérem sem tud olyan jól szlovákul, mert ő ezeket a tárgyakat nem tanulta szlovákul.”*

A magyarországi szlovákokra a kétnyelvűség köztes állapota jellemző: fokozatos nyelvcsere figyelhető meg, aminek eredményeként a szlovák mára másodnyelvvé vált. A szlovákokat illetően egy ellentétes, kétirányú mozgás vált jellemzővé: egyik oldalon a funkcionális fejlődés az irodalmi nyelv előtérbe kerülésével, másik oldalon a nyelvjárás háttérbe szorulása. A család elvesztette átörökítő szerepét, s ezt a különböző intézmények és önkormányzatok sem tudják pótolni. Az alapvető nyelvi funkciók a magyar dominanciája miatt csak korlátozottan érvényesülnek. Ez Szentkeresztre is igaz. A nyelvcsere leggyorsabban az egyházi életben ment végbe, de a magánszférában is szinte feltartóztathatlannak tűnik. A legfiatalabb generáció egy része még érti ugyan, de már nem beszél a nyelvet. Ahogyan egyik interjúalanyom fogalmazott: *„Otthon se beszélek szlovákul, sokat fejlődtem, amióta itt vagyok Szentkereszten, illetve a szentkereszti szlovákból fejlődtem sokat, de nem nagyon beszélgetek én szlovákul. A szüleim korosztályával sem beszélek szlovákul.”* Vagy: *„Otthon beszélünk a gyerekekkel szlovákul, ritkában már, de azért beszélünk. Beke­rültek a családba férjek-feleségek, akik nem tudnak, úgyhogy magyarul beszélünk. Meg a baráti társaság miatt is inkább magyarul.”* A nyelvet használók közül az idősebb generáció jelentős része még beszél a helyi nyelvjárást, azonban ahogyan az egyik interjúalanyom fogalmazott, *„...most már sajnos a szó­kincse nem gazdagszik a helyi nyelvjárásnak, mi még úgy nőttünk fel, hogy csak tótul beszélünk, és vagy nem is tudjuk, hogy hogyan tanultuk a két*

nyelvet, és persze nyelvjárásban, de nagyon gazdag szókinccsel, 40-50 éve. De ez más világ, ezt tudomásul kell venni, hogy ez sajnos így működik.”

Egy interjúalanyom „hullámvölgyelmélete” szerint a szlovák nyelv bizonyos időszakokban, életkorban előtérbe kerül, majd ismét háttérbe szorul. Három-négy generáció óta ugyan a magyar a családban használt nyelv, azonban „...mindenki megtanul hároméves koráig valamit szlovákul, versikéket, énekeket, köszönéseket, ezeket már beszéli, de nem logikusan beszéli, tudja a verset, de nem tudja a vers mögöttes tartalmát. Aztán az iskolában kicsit bővebb nyelvtudást kap, majd 14 évesen kikerül Pilisszentkeresztről, elmegy továbbtanulni és akkor vége a nyelvnek. Megszakad, hiszen százszázalékosan magyarul kell beszéljen az iskolában, közlekedési eszközökön, áruházban, és fölveszi az idegen nyelveket. Nem a szlovákot, mert középiskolában, egyetemen mit ér vele? Semmit. Aztán ha hazajön, és itt telepszik le, itt alapít családot, ahol a rokonai, családja él, újra előjön a szlovák, és így válnak a kezdeti szlovákból a fiatal és középkorosztályban jellemzően magyarul beszélőkből, újra szlovákul beszélők.”

Manapság is vannak azonban a családon belüli nyelvhasználatot serkentő hatások: a településen foghatók a szlovákiai televízióadások, s ez nagyban hozzájárul a nyelvtudás tökéletesedéséhez, illetve a nyelv gyakoribb használatához. „A gyerekeimmel magyarul beszélek, de keverjük egyre többet a szlovákot, mert amióta a Markizát tudjuk nézni, a feleségem teljesen ráállt, azt nézi, és ha nem ért valamit, akkor mellette van a szótár, felírja és megnézi.”

A nyelvi önértékelés negatív formáit sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen maguk a nyelvjárást beszélők sokszor maguk sem elégedettek nyelvtudásukkal: „Melyik a szebb nyelv, hát azért mondom a magyart, mert azt jobban tudom, meg én nem az irodalmi nyelvet tanultam, hanem a pilisit, a nemzetiségit.”

Oktatás. Mára az oktatás vált a nyelv megtartásának legfontosabb színterévé, és sokan az iskolától várják, hogy megtanítsa a gyerekeknek a szlovák nyelvet.

A pilisi szlovák iskolák mind nyelvoktatók, a Nemzeti alaptantervben a nemzetiségi iskolák számára előírt heti négy óra szlovák nyelvoktatással. Ez azt jelenti, hogy a magyarországi szlovák nyelvű közoktatás két kategóriája közül (kétnyelvű és a kisebbségi nyelvet oktató) az utóbbiba tartoznak. Az óvodai foglalkozások minden településen tartalmaznak szlovák elemeket, ezekkel igyekeznek pótolni a valójában csak nehezen pótolható, az otthonról hozott nyelvtudást. A kisebbségi anyanyelv idegen nyelvként való újratanítása, a gyökerekre való rávezetés, a hagyományörzés az intézmények célja. Az általuk használt tankönyvek ennek megfelelően az idegennyelv-oktatás módszertana szerint készültek.⁵

A szentkereszti óvoda⁶ a 20. század elején épült, és jelenleg is ebben az épületben folyik az óvodai nevelés, helyi nevelési program alapján.⁷

⁵ Tóth Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. Kézirat.

⁶ Az óvoda fenntartója: Pilisszentkereszt Község Önkormányzata.

⁷ Az óvoda nevelési programja alapján a fő tevékenysége: óvodai nevelés, iskolai előkészítés, a nemzetiségi önazonosság megőrzése, ápolása, erősítése, átörökítése, nemzetiségi nyelvi nevelés.

Az óvodások jó része a helyi általános iskolában tanul tovább. A vegyes házasságok eredményeként a gyerekek harminc-negyven százaléka otthon már csak magyarul beszél, s így szlovák nyelvtudásuk is meglehetősen korlátozott, de az óvodának hála, nem idegen számukra a nyelv, *„van passzív szókincsük, és ismernek mondókákat, énekeket”*.

Pilisszentkereszten 1815 óta működik szlovák iskola. A 19. század folyamán a német és a szlovák volt az oktatási nyelv. A magyarosító törekvések térhódítása idején ez gyökeresen megváltozott, s csak 1948-ban indult újra a szlovák nyelvoktatás. Megpróbálkoztak a kétnyelvű iskolai modellel is, és néhány éven át szaktárgyakat is tanítottak szlovákul, de ez a tendencia végül konverzációkra olvadt, majd teljesen elhalt, s maradt a heti négy óra szlovák mint idegen nyelv. *„A kétnyelvű iskolához nincsenek meg a lehetőségeink és nincs is rá igény.”* Ennek ellenére a nyelvoktatásra koncentrált oktatás a szlovák nyelv és irodalom tanításával, valamint a kisebbségi népismeret témakörének beemelésével mégis hozzájárul a kisebbségi oktatás céljainak megvalósításához.

A település testvérvárosaival, mindenekelőtt Blatnéval az iskola is együttműködik. A tanulókat nem messze tőlük szokták táboroztatni, *„...így volt többször, hogy nekik még tanítás van akkor, amikor ott voltunk és bementünk órát hallgatni a gyerekekkel, meg vetélkedőket is szervezünk együtt. Szerveztünk már cserenyaralást is. Amikor családoknál szállásoltuk el a gyerekeket egy hétig, aztán meg ők jöttek ide, de kényelmesek már a gyerekek, nem szívesen mennek oda egyedül egy családhoz, pláne, hogy nyelvi nehézségek is vannak, a középiskolásoknál már lehet, de általános iskolában nem szívesen mennek a gyerekek, hiába vagyunk együtt napközben, közös programokon, esténként csak egyedül vannak a családnál.”*

A másik testvérvárossal, Nagyölvéddel (Veľké Ludince) nem olyan régi a kapcsolat, *„bár az is 10-15 éves talán, ott két iskola van, magyar és szlovák iskola is, először a tanári testületet látogattuk meg, az óvónők mentek az óvodába, a magyar tanárok a magyar iskolába és a szlovákok a szlovákba, de itt inkább a sportra épül a kapcsolat”*.

Mivel a szülők manapság egyre inkább mérlegelik, hogy melyik iskolába küldjék a gyerekeiket, az iskola a beiratkozáskor minden évben elveszít néhány helyi elsőt, akik átjárnak a környékbeli településekre tanulni. *„Sok szülő elviszi a gyereket más településre. Nem azért, mert nincs tornaterem, bár volt egy szülő, aki ezt mondta, de szabad iskolaválasztás van, van, aki azt hiszi, hogy ezzel jót tesz a gyerekeknek, van, aki azt kifogásolja, hogy miért nem angolt tanítunk a német helyett, és ezért választanak mást, bár egyiket sem ismerik.”* Az viszont sokatmondó tény, hogy *„a pesti szlovák iskolába nem ment senki”*.

A nyolcadikosok kilépve az általános iskolából, ha meg is szerezték az alapfokú nyelvvizsgát, nem tanulják tovább a szlovák nyelvet. A budapesti szlovák gimnáziumba sem jelentkezett már évek óta egyetlen gyerek sem. Ennek nemcsak az az oka, hogy nem jó az iskola híre, hanem az is, hogy a fővárosban nagyon sok jó színvonalú középiskola van, s a szülők gyerekeik későbbi pályaválasztását szem előtt tartva inkább azokat preferálják. *„Hosszú éveken keresztül, még 5-6 évvel ezelőtt vittük a gyerekeket a pesti szlovák iskolába is, de Pesten annyi iskola van, hogy inkább választ angolt, németet, mint azt*

az egyet, nem olyan vonzó, érdekes a szülők számára a szlovák nyelv. És már mi sem küldjük oda a gyerekeket, mert esett a színvonal, nincs olyan jó híre, sok a szlovákiai magyar gyerek is.”

A szentkereszti gyerekek az iskolában csak a nemzetiségi nyelvű órákon beszélnek szlovákul, a szünetekben azonban sem tanáraikkal, sem egymás közt nem használják a nyelvet. A családi kommunikáció nyelve is mára már a magyar lett, hiszen szüleik elenyésző kisebbsége beszéli a szlovák irodalmi nyelvet és/vagy a helyi nyelvjárást. *„Tudomásul kell vennünk, hogy a körülöttünk lévő világ az magyar, ha itt megáll valaki a faluban és magyarul kérdez, elég furán nézne ki, ha szlovákul válaszolnánk.”*

Egyházi élet. A magyarországi szlovákok többsége evangélikus. A szlovák katolikus lakosság zöme a Dunántúlon telepedett le, többek között a Pilisben. A szlovák katolikusok a 18. század végétől kezdve már rendelkeztek szlovák nyelvű énekeskönyvekkel, sőt – ritkábban – bibliával is. A pilisi katolikusok a szlovák irodalmi nyelvet használták a liturgiában, majd mivel az 1920–30-as évektől kezdve krónikussá vált a szlovákul tudó papok hiánya, a liturgiák kánoni része teljesen elmagyarosodott. Ez egy sajátos kétnyelvű modellt eredményezett: a szlovák és magyar nyelvű liturgiai szövegek kétnyelvű egységet alkotnak. Ez az egyes pilisi falvakban másként valósul meg. Az idősebb generáció körében Szentkereszten is a kétnyelvűség dominál, *„mert a litániák, az esti, a hétköznapi misék magyar nyelvűek, amíg a pap nem jön, addig az asszonyok szlovákul imádkoznak, az Otče náš az megy folyamatosan, amíg a pap nem miséz, a végén megint az van, az imák azok általában szlovákul vannak.”*

Rózsafüzér-tagok is vannak a faluban: húsz rózsza van, rózsánként 15 taggal, ami háromszáz embert jelent, *„akik folyamatosan, mindennap imádkozzák szlovákul a rózsafüzért, ők jellemzően felnőttek, tehát ezek alapján igen aktív a szlovák nyelv otthon. És még vannak azok, akik nem tagok, de imádkoznak szlovákul.”* *„Hogy milyen nyelven imádkozom? Mindkét nyelven, ha kismisére megyek, akkor magyarul, ha nagymisére, akkor szlovákul, ha Szlovákiában vagyok, akkor automatikusan szlovákul imádkozom a templomban, akkor is, ha egyedül vagyok, de Magyarországon magyarul.”*

A magyarországi szlovák katolikusok számára – így a szentkeresztiéik számára is – a Józsefvárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat által szervezett budapesti szlovák nyelvű szentmisék enyhítik némileg a szlovákul miséző papok hiányát. Ezekre az istentiszteletekre havonta egyszer, minden alkalommal más-más település híveit invitálják meg.

Kisebbségi önkormányzatiság – új kezdet? Egy szlovák származású, független jelöltként indult szentkereszti férfi volt a polgármester 1998–2006 között. Miután nyugdíjba vonult, a 2006-os önkormányzati választásokon a Szentkereszti Polgári Kör Egyesület hivatalos jelöltje lett a polgármester. A kilencfős települési önkormányzatban 1998 és 2002 között még két szlovák kisebbségi képviselő is dolgozott, 2002-től egy maradt.

Pilisszentkereszten a szlovák kisebbségi önkormányzat rögtön az első kisebbségi önkormányzati választáson megalakult. Közvetlen módon jött létre, és társadalmi támogatottságát jól mutatja, hogy a választáson megjelenő, ki-

sebbségre is szavazó választópolgárok aránya 88 százalék volt. A következő két választás alkalmával még nagyobb arányban szavaztak a szlovák kisebbség érdekeinek képviselőire hivatott intézményre. A 2006-os választáson 504 fő kérte felvételét a szlovák választói névjegyzékbe, s a választáson 298-an meg is jelentek. A kisebbségi önkormányzat személyi összetétele meglehetősen nagy állandóságot mutat. A 2002-es és 2006-os testület összetétele azonos volt, s a jelenlegi, ötfősre emelt létszámú önkormányzattól is ketten már a harmadik ciklusban töltik be a kisebbségi képviselő tisztét.

Pilisszentkereszten 2006-ban megalakult a német kisebbségi önkormányzat is. 32 polgár kérte felvételét a német választói névjegyzékbe, a kisebbségi jelöltekre szavazók száma pedig 29 volt. (A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a településen német nemzetiségűnek 13, a német kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek 21, német anyanyelvűnek és a német nyelvet családi, baráti körben használónak négy-négy fő vallotta magát.⁸) Szentkereszten valóban meglehetősen sok a német eredetű családnév, ám ezek a családok is legtöbbször szlovák anyanyelvűnek/nemzetiségűnek vallják magukat, amit egyik interjúalanyom a következőképpen indokolt meg: *„És itt jön az az érdekesség, hogy mitől vannak sváb nevek, és mitől mégis szlovák a település. (...) A svábra jellemző a kevés gyerek, az egyke, a vagyon, a szlovákra, a szegényekre a sok gyerek, a túlélést csak egyféleképpen tudta biztosítani, hogy 10-14 gyereket szült az asszony, ezeknek mind anyanyelve anyja után szlovák volt, és ha mondjuk egy sváb fiú elvett egy szlovák lányt, az szült neki ennyi gyereket, azoknak mind anyanyelve a szlovák volt, a családnéve az sváb, azért van itt annyi Klausz, Fuhl és sorolhatnám, és ez a két nép tökéletes békeességben él egymás mellett és beszél két nyelvet, beszél a németet és a szlovákot, és nem beszél a magyart.”*

A kisebbségi önkormányzatok fő célja és feladata a helyi kulturális értékek megőrzése, a nemzetiségi napok, bálók, a szlovák karácsony megrendezése, a búcsúval kapcsolatos szokások felelevenítése.

Civil szervezetek. Szentkereszten több egyesület és klub is működik, melyek nagy része a szlovák hagyományok ápolását, megtartását és továbbadását szolgálja. Nagy részük nem bejegyzett egyesület. Természetesen van Páva-kör, mely a közelmúltban ünnepelte negyvenéves fennállását, de van Szlovák klub is, amelynek tagjai csaknem kivétel nélkül a Páva-körnek is oszlopos tagjai. *„A Slovenský klub majdnem ugyanaz, mint a Páva-kör, 24-25 főből áll, majdnem mindenki tagja a Páva-körből a Szlovák klubnak. Az Idősek klubja nagyjából ugyanaz, mint a Szlovák klub, de ezeknek nincsen hivatalos formája, nincsenek bejegyezve.”*

A Magyarországi Szlovákok Szövetségének Szentkereszten is van helyi szervezete, amely ugyan nincs bejegyezve, viszont annál agilisabb. Néptáncsoport ugyan jelenleg nem működik a településen, de az óvoda és az iskola néptáncsoportjai szívesen szerepelnek az ünnepségeken és rendezvényeken.

A Szlovák Ifjúsági Klub 2004 táján alakult. Ez egy 10-12 fős, nem bejegyzett szervezet, lényegében egy baráti társaság, melynek tagjai időnként meg-

⁸ Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. Budapest: KSH, 2002.

jelennek a szlovák rendezvényeken, filmvetítésen, kiállításon vagy kommunikációs versenyen.

A Pilisi Szlovákok Egyesületét 1999-ben 13 település hozta létre (Csobánka, Esztergom-Pilisszentlélek, Kesztlőc, Mogyorósbánya, Oroszlány, Piliscsaba, Piliscsév, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pomáz, Sárísáp, Szentendre). Az egyesület segíti a 13 település közötti együttműködést az oktatás, a kultúra, a hagyományápolás, a hitélet, valamint a sport területén, lényegében minden olyan területen, ahol a nemzetiségi kérdés felmerülhet. *„A Pilisi Szlovákok Bálján 2005-ben 350-400-an voltunk Dorogon, de előtte is, Dobogókőn ugyanennyien, Piliscsabán meg még többen voltunk, mert ott sportcsarnokban voltunk.”*

Tavaly az egyesület első ízben rendezett juniálist a szlovák nagykövetségen. Erre a szentkeresztiek kulturális programmal készültek, és az egyik testvérvárosukból, Blatnéból (Sárfia) hívtak zenekart, a Šarfiankát. Az egyesület céljai között az is szerepel, hogy minden település számára kitaláljon valamilyen „saját” rendezvényt, hogy ne csupán egymás „születésnap” rendezvényein jöjjenek össze. *„Kesztlőcön is a borral kapcsolatos rendezvények vannak, Pilisszántóra átjárunk, Szentléleken is a favágó versenyre, falunapra is átme gyünk, ünnepeljük a kisebbségek napját is, amit hosszú évekig itt tartottunk Szentkereszten, de aztán úgy döntöttünk, hogy legyen ez is vándorünnep, és minden évben más-más településen rendezzük meg.”*

Összegzés. A szentkereszt-i szlovák közösség számára ma is fontos a nemzetiségi (és egyben a lokális) identitás, az anyanyelv és a szlovák hagyományok megőrzése és átörökítése. A kisebbségi önkormányzatok létrehozása itt is hozzájárult a nemzetiségi kultúra revitalizációjához, bár a – legtöbbször be sem jegyzett – civil szervezetek sokkal többet nyújtanak e téren, mint a hivatalos kisebbségi önkormányzat. A szentkeresztiek a magyarországi szlovákokhoz hasonlóan életvitelükben a többségi társadalomhoz asszimilálódtak. Magyar nemzeti identitásuk, magyar nemzeti érzéseik is vannak. Magyarország a hazájuk, a hétköznapiakban többségükben magyarul beszélnek, miközben kötődnek a szlovák hagyományokhoz, kultúrához és nyelvhez is. Kettős identitásuk van: szlovákok is, magyarok is. Magyarországi szlovákok. A mindennapi élet rutinjai már a magyarsághoz kapcsolják őket, s a hétköznapiakban semmi- ben sem különböznek a többségi társadalom tagjaitól. Van azonban még egy „pluszkultúra”, még egy „plusznyelv”, ami bizonyos alkalmakkor megjelenik, és ilyenkor erősebbnek bizonyul, mint a hétköznapi többségi világa.

Irodalom

- 1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai, KSH, Budapest, 1983.
- A magyarországi szlovák kisebbségi oktatás, Országos Szlovák Önkormányzat, Budapest, 1997.
- A magyarországi szlovákokról. In: J/5219 számú Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről, Budapest, 2001. október

- Bindorffer Györgyi: Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonoságtudat Dunabogdányban, Budapest: Új Mandátum Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001.
- Eiler Ferenc: Törekvések a kisebbségi önkormányzati választások reformjára 1998–2004. In: Kovács Móra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 209–226.
- Fehér László: Adalékok a pilisi szlovákok identitástudatának kutatásához. MTA PTI, 1997.
- Fehér László: A pilisi szlovákok identitásrétegei, 1996. Szakdolgozat
- Gyivicsán Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I–II. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2003.
- Gyivicsán Anna – Krupa András: A magyarországi szlovákok. Budapest: Útmutató Kiadó, 1997. 32. p.
- Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. Budapest: KSH, 2002.
- Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.
- Szabó Orsolya: Kettős identitás? – Budapest és Piliscsév szlovák közösségei. In: Bindorffer Györgyi (szerk.): Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007. 63–109. p.
- Tóth Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. Kézirat.

Kovács Anna

Ruppeldt káplán naplójából

A történelmi Magyarország fővárosában hosszabb, rövidebb ideig tartózkodó személyek levelezései, naplói vagy éppen visszaemlékezései rendkívül fontos és értékes forrásai az egyes nemzetek, közösségek életének és gondolkodásuk bemutatásának. A folyamatosan vezetett naplók vagy a későbbi visszaemlékezések lehetőséget nyújtanak bepillantani egy kisebb territórium világába, esetünkben a józsefvárosi szlovákság világába, s ezek az írások nemegyszer pontosan dokumentálva tárják az olvasó elé a bemutatott időszakban itt élő csoport vagy egyén mindennapjait, kapcsolataikat. Fedor Ruppeldt segédlelkész tizenhárom részből álló naplósorozatának az 1909–1912-es évekre vonatkozó életrajzi részét használjuk fel Ruppeldt és a pesti szlovák evangélikus közösség és egyház élete egy fejezetének bemutatásához. E fővárosi szlovák művelődéstörténeti tényanyag Budapest várostörténetének is egy érdekes szegmense lehet.

Előzmények. Pest-Buda szlovák nemzetiségű lakossága elsősorban a város pesti kerületeiben talált magának életteret, mindenekelőtt a József-, Teréz- és az Erzsébetvárosban, de Újpesten és Kőbányán is akadtak szlovák telepek, városrészek. A Felföldről érkező szlovákok a nagyvárosban leginkább napszámosként dolgoztak az építkezéseken, főleg a tavasztól őszi tartó időszakban, de a kisebb iparágakban szintén volt lehetőségük megélhetést találni. Volt közöttük rakodómunkás és gyári munkás, cipész, fuvaros, kocsmáros vagy éppen vízhordó. A pesti szlovák elit egy része szerkesztőként dolgozott, vagy egyházi intézményekben, valamint állami hivatalokban helyezkedett el, azonban szlovák származású, magyarul s nemegyszer németül is jól beszélő orvosok, mérnökök, ügyvédek és vállalkozók is hozzájárultak a város fejlődéséhez.

A pest-budai szlovákok nyelvi és etnikai összetartozás-tudatának fenntartásában elsősorban a vallási közösségek játszottak fontos szerepet. Felekezeti megoszlásuk szempontjából a szlovák lakosság 80%-a római katolikus volt, 20%-a pedig evangélikus vallású.

A magyar, német és a szlovák nemzetiségű ágostai hitvallású pesti evangélikusok 1787-ben alapították meg egyházukat. A Pest városától kapott Szénpiaci téri (ma Deák tér) saroktelken már 1798-ban megnyílt az első pesti evangélikus iskola is.¹ Miután 1811-ben a téren felépült a napjainkban is működő evangélikus templom, felszentelése – az országban ekkor a három legnagyobb nemzetiség nyelvén – magyarul, németül és szlovákul, illetve bibliai cseh nyelven történt.² 1819 ősztől segédlelkésznek a Túróc megyei Mosócon (Mošovce)

¹ Kp.: A pesti evangélikus egyházközség keletkezése s a tót gyülekezet új temploma. Vasárnapi Újság, 1863. október 4. 30. szám. 353–354. o.

² Nepeštan: Črty z histórie cirkve evanj. aug. vyznania slovenskej v Peštbudíne. In: Tranovský, evanjelický kalendár. Tlačiareň K. Salva: Ružomberok, 1896. III. 33–47. o.

született Ján Kollárt (1793–1852) hívták³. Ő volt Pest városának első szlovák lelkésze. Kollár segédlelkészi teendői mellett az iskolában is tanított. Pesten ekkor a felvidéki falvakból a fővárosba költözött kisiparos réteg alkotta a szlovák egyházak tagjait.

Amikor 1819-ben felmerült, hogy a háromnyelvű gyülekezetek közül egy önálló szlovák nyelvű gyülekezetet kellene létrehozni, s külön lelkészt kellene fogadni mindhárom gyülekezet számára, évekig tartó viszály kezdődött a német és szlovák hívők között. Az egyházközösségen belüli elmérgesedett helyzetet az 1834. évi megegyezés jelentősen enyhítette. A tízpontos megegyezés többek között biztosította az anyanyelvi istentiszteletet és az azt ellátó lelkészt. A három lelkész a közös egyházi pénztárból kapta fizetését.⁴ Ján Kollár lelkesedésének és töretlen kitartásának volt köszönhető, hogy később nemcsak az önálló szlovák egyház alakulhatott meg, hanem független szlovák evangélikus iskola is működött a Józsefvárosban. 1831-ben Kollár az egyik prédikációjában a következőket mondta az anyanyelven való oktatás fontosságáról:

„Soknyelvű városban élünk, úgyhogy a templomon és otthonunkon kívül máshol ritkán halljuk édes, természetes nyelvünket; (...) beszéljétek ezért legalább otthon gyermekeitekkel mindig nem idegen, hanem saját nyelvükön, azon a nyelven, melyet, mikor mi meghalunk, nekik kell folytatniuk; ide a jövőben is olyan tanítót és prédikátort kell hívni, aki nemcsak vallását, hanem nyelvét és nemzetét is szereti és műveli. (...) szeressük és védelmezzük saját és gyermekeink nyelvét.”

Különösen fontos eseménye volt a pesti szlovák egyház történetének, amikor az elválásért kapott induló tőkével és a nekik átengedett, József főherceg nádortól kapott, egyházi és iskolai célokra alkalmas Kerepesi úti telken (ma Rákóczi út) elkezdhette építeni saját templomát, parókiáját és az iskolát.⁵ 1854 októberében aláírt különválási szerződés értelmében a szlovák evangélikus egyházközösség már önállóan működhetett, a Kerepesi úton felszentelt neoromán stílusú templomban.⁶ A szépen megtervezett templomról, többek között

³ Ján Kollár, az ismert szlovák költő, tudós és politikai ideológus, aki 1819–1849 között Pesten töltötte élete legtermékenyebb 30 évét, itt dolgozta ki a szláv kulturális kölcsönösség elméletét. Fő műve, a Slávycséra (A dicsőség lánya) Pesten született, és itt adta ki 1834-ben a Národnie spievanky c. szlovák népdalgyűjteményét. Kollár Pesten töltött éveit minduntalan az egyházi, politikai és irodalmi küzdelmek jellemezték.

⁴ Az egyezés szövege magyar nyelven: A Budapesti Kerepesi-úti Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházközösség tiszteletteljes előterjesztése. 9–13.o. Németül, 1841-es átírásban. EOL. Pesti Egyház Levéltára. 72. doboz. Restaurált Iratok

⁵ A Budapesti Kerepesi-úti Ág. H. Ev. Egyházközösség tiszteletteljes előterjesztése és kérelme a Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyetemes Egyház 1913. Évben Budapesten tartandó méltóságos és főtisztelendő zsinatához a Budapesti Á. H. Ev. Egyházközösségnek egyesítéséről szóló törvényjavaslatnak a zsinati tárgyak sorából való törlése iránt. Bp., 1913. Országos Evangélikus Könyvtár

⁶ A még ma is álló, igaz, belsőleg teljesen átalakított és málladozó templom már nemcsak a hitéletet, de a szlovák nemzeti identitás megőrzését sem szolgálja. A szűk udvarba szorult templomnak időközben több tulajdonosa is akadt, s nem eléggé elítélendő módon, falai között egy éve keleti harcművészetet oktatnak.

így írtak: „nemcsak hogy igazán csinos és szép külsővel bír, hanem belső beosztása is annyira célszerű, hogy e tekintetben talán alig egy evangélikus templom vetekedhetik vele az országban.”

A szlovák egyházközség élére 1873-ban Bachát Dánielt (1840–1906) nevezték ki. Harminchárom évig tartó lelkészi, majd esperességi szolgálatának idején a templom körüli telkek hasznosításával, illetve bérházak felépítésével sikerült megoldania az eladósodott szlovák egyházközség zilált anyagi gondjait. Deutsch Károly vállalkozó az 1891-ben megvásárolt területen négyemeletes bérházakat épített.⁷ Később, a bérház bejárata fölött kihelyezett Luther Márton-szoborra utalva, a bérházak koszorúja Luther-udvar néven került be a köztudatba. Az utcafront négyemeletes neogótikus épületében kapott helyet a lelkészi hivatal, és a lelkész lakása is itt került kialakításra. Az egyházzal kötött szerződés értelmében Deutsch nemcsak az egyházközség adósságának kifizetését vállalta, hanem a templomudvar hátsó frontján – igaz, a bérházak szorításában – egy új, kétemeletes iskola felépítését is, melyben tanítói, sekrestyési, templomi szolgáló és kápláni lakás is helyet kapott. Ebben az új négyosztályos, de még mindig osztatlan szlovák evangélikus iskolában, két tanteremben tanult, ez idő tájt gyakorta ötven körüli létszámú tanuló. A második emeleten található tanítói lakásban 1886 és 1919 között a budapesti közösségi élet egyik meghatározó személye, Lúdvít Izák kántor-tanító lakott, aki Lihovecký néven lett ismert zeneszerző. Felesége Bachát lelkész kisebbik lánya volt.⁸ A templom mögött még napjainkban is megtalálható az iskola épülete, ahol az első emeleten található kápláni lakás kápolnának átalakított helyiségében, vasárnaponként szlovák nyelvű istentiszteletet tartanak.

Bachát Dániel (Daniel Bachát) esperessé választásának idején, 1905-ben Fedor Ruppeldt (1886–1979) teológiai tanulmányokat folytatott, kezdetben Sopronban, majd a teológiát Budapesten fejezte be. Édesapja, aki jó barátja volt az 1860-as években még Pribilinán szolgáló Bachátnak, nemegyszer megjegyezte, hogy nagy örömmel venné, ha fia Bachát oldalán „káplánoskodhatna”. Igaz, Bachát közben elhunyt, de 1909. szeptember 1-jén, Fedor Ruppeldt pappá szentelésének másnapján, mégis a pesti szlovák evangélikus plébániára került, akkor már az ipolyberzencei születésű (Nógrád vármegye) Morhács Márton (Martin Morhác, 1864–1941) mellé, aki mint a túróci egyházmegye esperese került a pesti szlovákok gyülekezetéhez. Ruppeldt előtt Pavel Bujnák volt Morhács segédlelkésze, és ahogy elődei, ő is a hat kisebb udvart magában foglaló Luther-udvarban kapott egy kis szolgálati lakást. A volt Csehszlovákiában élete folyamán vezető egyházi tisztségeket töltött be.

Fedor Ruppeldt és az evangélikus szlovák egyház. Ruppeldt első ízben 1909 őszétől 1910. augusztus végéig volt Pesten káplán, majd közel egyévi skóciai tartózkodása után – ahol egyetemi tanulmányokat folytatott – még egy

⁷ Nepestan: uo.

⁸ A fővárosi szlovákság közösségi életéről részletesebben a szlovák-magyar nyelvű kiadványban lásd: Kovács Anna: A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867–1918). Piliscsaba–Esztergom, PPKE, BTK-nyugati szláv kulturális kutatócsoport, 2006.

évre visszatért a fővárosba. Pesti működésének minden jelentős pillanatát bejegyezte naplójába, melyből nemcsak az tudható meg, hogy őt mi érdekelte, hogyan használta ki a főváros adta lehetőségeket, de az is, hogy milyen szlovák és nem szlovák személyekkel ismerkedett itt meg, kivel tartotta a kapcsolatot, milyen társasági körökbe járt stb. Leírta gondolatait arról is, hogy mennyire foglalkoztatta a politika, a közös törekvések, mennyire tartotta fontosnak a szlovák nyelv és kultúra megőrzését, s ő mely várost tartotta legalkalmasabbnak egy szlovák kulturális központ kialakítására.⁹

Ruppeldt Morhácsnak 1909. április 13-án írt levelet, amelyben arra kéri, hogy ha van rá mód és lehetőség, szívesen menne Pestre Bujnák helyére, s egyúttal kéri, hogy adjon tanácsot, ez ügyben kihez fordulhatna.¹⁰ Bachát halálát követően a turócszentmártoni (Turčiansky svätý Martin, ma Martin) szlovák hazafiak természetesen olyan személyt szerettek volna látni Uhorsko (Magyarhon) fővárosában a pesti szlovák egyház élén, aki valóban „jó szlovák”. Ruppeldt naplójából azonban az derül ki, hogy ez a vágyuk nem igazán valósult meg: *„Martin Morháč se mint lelkész és szónok, se mint hazafi, nem igazán tűnt ki. Gyakran leültem vele a szűk, s az utca miatt zajos irodahelyiségbe, ahol ő szokásához híven reggeltől késő délutánig üldögélt – és állandóan csak dohányzott, s ráadásul nagyon gyatra dohányt szívott (a legolcsóbbat), hosszú szipkából...”* Volt, hogy azért beszélgettek teológiai, egyházi témákról, de azt nem túl gyakran. Családjával sem sokszor találkozott, pedig gyermekeivel szívesen eljátszott. Inkább Izák tanító otthonában számított gyakori vendégnek. A tanítóval nagyon sok közös témát találtak. Többek között nemzeti és egyházi ügyekről, népdalokról és az operáról beszélgettek, de az orgona rejtelseibe is beavatta őt a káplán-tanító. Mivel az áram még akkor nem volt bevezetve a Luther-udvarba, az orgona fűjtatója is csak mechanikusan működött. Ez a gond 1910 végén megoldódott, mivel Michal Mišura egyházfelügyelő saját forrásból bevezette az áramot, s ettől kezdve már az esti órákban is lehetett istentiszteletet tartani.

A naplójában Ruppeldt természetesen többször ír Morháccsal való kapcsolatáról, hiszen együtt dolgoztak, megosztották hivatali teendőiket, és azonos körben mozogtak. Igaz, ami Morhács „szlovák hűségét” illeti, szlovák nyelven prédikált és nem a králicei Biblia nyelvén, jelentéseit az egyházkerülethez sokáig szlovákul küldte, és azt is sikerült elérnie, hogy megmaradhasson a szlovák nyelvű hitoktatás.¹¹ Ruppeldt valójában értelmes és jólelkű embernek tartotta Morhácsot, de a munkájáról, a beszédeiről nem írt elismerően. Prédikációit dogmatikusnak, lélektelennek és hosszúnak tartotta. Például rosszalásának adott hangot, amikor naplójában azt az esetet említi, amikor a Liptó vármegyéből érkező – többségében evangélikus vallású – szlovákok, akik úgy-mond jöttek „Budapestet építeni”, első útja húsvét vasárnapján a templomba vezetett. Szerinte Morhács nem fogadta őket kellő empátiával, lelkesedéssel

⁹ F. Ruppeldt, Denníky (Naplók), ALU SNK, (Irodalmi és Művészeti Levéltár. Szlovák Nemzeti Könyvtár) Sign. 240.

¹⁰ Uo. Denník 10.

¹¹ Zgúth, Peter Pavel: Martin Morháč. Služba. Časopis Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave, 5 (1941), 7. 231. o.

és örömmel. Ruppeldtet azonban mélyen meghatotta, hogy a templom pad-sorai megteltek szlovák napszámosokkal. Úgy gondolta, hogy ha neki kellett volna tartania a prédikációt, ő bizonyára lejött volna a szószékről üdvözölni őket, kezét szorítani velük, rájuk mosolyogni emlékezik erre a napra Ruppeldt. Morhács azonban úgy jött le a szószékről, mintha mi sem történt volna. Csak felolvasta az előre megírt beszédét, s nem egészítette azt ki prédikációja pillanatában látottakkal és tapasztaltakkal. S általában hasonlóan lélektelenül prédikált, tekintet nélkül az adott szituációra, az őt hallgató hívekre s azok pillanatnyi helyzetére, problémáira. Nem érezte át, hogy az idegen nagyvárosba újonnan érkező szlovákok nemcsak a vallásuk gyakorlása miatt tértek be a templomba, de azért is, hogy hallhassák anyanyelvüket, találkozhassanak „földijeikkel” és hogy közösségre találjanak. Bacháttal ellentétben Morhács nemigen találkozgatott az egyház tagjaival, vezetőségével, és különösebben a Szlovák Egylet programjai sem érdekelték. Inkább csak az irodájában üldögélt naphosszat. Azért sem tett igazán semmit, hogy fellendítse, vagy legalább életre keltse a szlovák egyházi életet. *„Nem volt semmilyen vasárnapi iskola, sem bibliai órák, sem valamiféle egyesülése a fiataloknak, – ezek mind ismeretlenek voltak... Ily módon a szlovák közösség haldoklott, nem volt benne élet. Csupán karácsony délutánján volt egy kis ajándékosztás... Ez volt minden”*¹² – jegyezte le Ruppeldt.

Morhács általában a magyar nyelvhez kötődő funkciókat átadta fiatal káplánjának. Ruppeldt valójában szakmai segítséget sem kapott Morhácstól, nem volt lehetősége fejlődnie. Hiába kérte feljebbvalóját, hogy mondjon véleményét megírt beszédeiről, lássa el tanácsokkal, de mindhiába. Bár naplójában hozzáteszi, hogy a későbbiekben lip-tószentmiklósi kezdő káplánként sem foglalkozott vele a híres hitszónok, Juraj Janoška.¹³ Segítséget tőle sem kapott.

Ruppeldt a szlovák egyházközség tagjai közül négy nevet említ: Droppa, Kaczián, Matuška és Mišura nevét. Morhács Márton beiktatásánál Kaczián János mellett Viliam Droppa, a Rákospalotán élő katonai lelkész volt jelen, akit Ruppeldt éles elméjűnek tartott. Néha ő is benézett a gyülekezet irodájába, de valójában egy városszéli helyőrségnél állt szolgálatban. Időnként a lip-tói születésű Peter Matuška egyházfelügyelő is megfordult a gyülekezetben, aki jogi tanulmányait Pesten végezte.

Ruppeldt világi tevékenysége. Ruppeldt teológiai tanulmányai befejezését követően is tovább szerette volna bővíteni ismereteit. Tudásvágyát bizonyítja, hogy 1909–10 között újból elkezdte látogatni az egyetemet, néhány tantárgyat hallgatni. Többek között Beöthy Zsoltnál esztétikát hallgatott, akinél dicséretesre vizsgázott, Pasteiner Gyulánál a szobrászat történetét hallgatta, és például A pedagógia enciklopédiája című tantárgyból Finánczy Ernő professornál jeles eredményt ért el.

¹² F. Ruppeldt: Denniky. Uo.

¹³ Janoška, Juraj (1856–1930), ismert szlovák prédikátor és irodalomtörténész. 1895-ben lip-tószentmiklósi lelkész, majd 1922-től püspök. 1887-ben megalapítja és 1921-ig szerkeszti a Cirkevné listy (Egyházi lapok) című folyóiratot. Alapítója és egyben szerkesztője volt a Transcius elnevezésű kiadónak.

Ruppeldt ugyan csak rövid ideig élt a fővárosban, mégis ez idő alatt is meghatározó tagja lett a fővárosban élő szlovákok közösségének. Pestre érkezését követően Ruppeldt rögtön belépett a Pest-budai Szlovák Egyletbe (Slovenský spolok),¹⁴ melynek még abban az évben az elnöke lett, s egyben a dalkör vezetőjének is megválasztották. A Szlovák Egyletbe tartozó, fiatal értelmiségiek által létrehozott Irodalmi Szakosztályban (Literárny odbor) szintén vezető tisztségeket vállalt és kiterjedt társasági életet élt. Azokban a hónapokban, megfelelő egyleti helyiség hiányában, éppen Waschat vendéglője adott ott-hont a foglalkozásoknak. Bár a kör tagjaival nem mindig volt elégedett, mert a tagok vagy nem jártak rendszeresen a próbákra, vagy gyakran elkéstek. Az egyletben hetente egyszer-kétszer ő is tartott előadást versekről vagy éppen a német főiskolai hallgatók életéről. A naplóban olvasható, hogy egy januári napon 1910-ben a kör amatőr színjátszói Shakespeare Szentivánéji álom című darabjából adtak elő részletet. Itt találkozott az egylet mellett működő Irodalmi Szakosztály főiskolás tagjaival és a szlovák értelmiség egyes képviselőivel. Megemlíti Anton Štefánek, Dušan Porubský és Ján Slávik újságírókat, Jozef Hlavaj fiatal orvost és az akkor már ismert kiváló publicistát, politikust és parlamenti képviselőt, Milan Hodžát. Az utóbbival sokszor beszélgetett politikáról és a szlovák nemzetet érintő ügyekről. Ruppeldt naplójában lejegyezte, hogy 1910-ben, amikor egyszer sokáig sétált Hodžával a Rákóczi úton, elmondta nézetét egy szlovák központ kialakításáról. Ő már akkor is legmegfelelőbbnek Turócszentmártont tartotta nemzeti, földrajzi és etnográfiai szempontból egyaránt. Hodža ekkor ugyan bólogatott, kíváncsian hallgatta a fiatal káplán érveit, de látható volt, hogy a felföldi város ilyen szerepben eszébe sem jutott. Igaz, terveik között más város sem szerepelt. A Szlovák Egylet tagjainak többsége úgy gondolta, hogy a szlovák nemzet számára politikai és gazdasági szempontból Budapest a legalkalmasabb. Sőt, 1913-ban egy Szlovák Ház létrehozásában is gondolkodtak, amelyben színházi előadásokat és bálakat is szándékoztak tartani és az egylet számára pedig kulturált helyiségeket kialakítani. *„Ki is gondolhatott akkor egy önálló politikai területre, mint Szlovákiára!”* – jegyezte be később naplójába Ruppeldt.

Hogy mennyire változtak a történelmi események és hogy mennyire hihetetlennek tűnt, hogy a Monarchia szétesik és a történelmi Magyarország darabjaira hullik szét, bizonyítja egy hétköznapi történet a pesti szlovák közösség életéből. Ruppeldt Mišuráékál ünnepelte fiuk egyéves születésnapját, s a földön ülve megfogalmaztak egy levelet, amelyben kijelentették, hogy egy év múlva ugyanezen a helyen újból itt találkoznak. Természetesen ez a találkozás már nem történhetett meg. Naplójában a következő megjegyzés áll: *„És tíz év múlva! Már két államban éltünk!”*

Ruppeldt mentsak a Szlovák Egylet tagjaival tartotta a kapcsolatot, hanem az 1902-ben alakult Budapesti Katolikus Munkáskörből kivált Kriváň-asztaltársaság nagyon aktív fiatal iparosai is, akiknek tevékenysége hasonló volt a Szlovák Egylet vagy akár a Katolikus Munkáskör tevékenységéhez. A Budapes-

¹⁴ A Szlovák Egylet működéséről részletesen lásd: Kovács Anna: A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867–1918). Piliscsaba–Esztergom, PPKE, BTK-nyugati szláv kulturális kutatócsoport, 2006.

ten élő csehek által létrehozott Sokol és a Česká Osvěta elnevezésű csoportok rendezvényeire is gyakorta ellátogatott a fiatal káplán.

Ruppeldt lelkészi munkája mellett foglalkozott zeneszerzéssel, népdalgyűjtéssel, és sokat publikált. Többek között munkatársa volt Milan Hodža¹⁵ *Slovenský Denník* elnevezésű napilapjának és a *Slovenský Týždenník* című hetilapnak. Hogy legyen alkalma találkozni a batátaival és ismerőseivel, gyakorta betért a szlovák értelmiségi körök által látogatott kávéházakba és vendéglőkbe. A számtalan szlovák által is kedvelt vendéglő és kávéház közül legszívesebben a kulturáltabb József körúti Mienk vagy a Deák kávéházba tért be, melyek az egyik leggyakoribb találkozóhelyei voltak a pesti szlovák polgári magának. Dréher vendéglője vagy Jozef Waschat József körút 46. szám alatti vendéglője, vagy akár a Metropol Szálló (Malá Metropolka néven említi Ruppeldt) is keresett találkozóhelynek számított. Igen gyakran találkozott a Budapesten élő vagy csak a fővárosba látogató szlovák értelmiségi körök reprezentánsaival, akikkel szeretett sétálni Budapest utcáin és eljárni a Városligetbe (melyet a szlovákok csak „Lesiknek” [kiserdő] emlegettek), a nevesebb éttermekbe, sörözőkbe. Barátai között említi a szerkesztő Anton Štefáneket és Dr. Chrenka tábori orvost, akikkel el-eljárt a városligeti Wampetics vendéglőbe. Štefánékkal, a Hodža-féle lapok szerkesztőjével, nemegyszer találkozott az egyetben. A hosszú városligeti séták alkalmával lehetőség nyílt közös témák eszmecserejére, vitákra és a szlovákokat érintő problémák, tervek megbeszélésére is. Természetesen barátaival együtt látogatta Ruppeldt a színházi és opera-előadásokat, a koncerteket vagy a Budapesti Katolikus Munkáskör gazdag és színes műsorait, báljait, vagy akár a román (Petru Major) és cseh egyesületek rendezvényeit. Kiállítások megtekintése a Nemzeti Képtárban vagy a Szépművészeti Csarnokban (ahogyan a naplóban van lejegyezve) szintén szerepelt a programok között, ahogyan a Dunában vagy a Hungária Szállodában való fürdőzés, a városligeti tavon való csónakázás és a mozi is.

Ruppeldtet szívesen látták a pesti szlovák polgári családok társaskörként is működő lakásaiban. Ruppeldt többek között jól ismerte Milan Harminc építész, a rövid időre Pesten letelepedő Emil Stodola ügyvédet, a Liptószentmiklósból származó Jozef Mačuha cipészt és annak családját (a Szlovák Egylet lelkes és segítőkész tagját), valamint a vasúti hivatalnokot és egyben termékeny szlovák nyelvű költőt, Peter Bella Horált (1842–1919), aki 1873-tól haláláig a fővárosban élt és dolgozott. Lakása a II. kerületi Szőnyeg utcában volt. Felföldi szlovák barátaikkal mindkét személyiség kiterjedt levelezést folytatott. Samo Czambel (1856–1909) író és elismert nyelvész, belügyminisztériumi fordítót szintén olyannyira jól ismerte a káplán, hogy halála után csillaghegyi

¹⁵ Hodža, Milan (1878–1944) politikus és újságíró, a szlovák történelem legkiemelkedőbb alakjai között tartja számon az emlékezet. A XX. század elején a budapesti szlovák értelmiségi csoport egyik legképzettebb és legjelentősebb vezetője volt. Budapesten tanult jogot, a bölcsészdoktori címet Bécsben szerezte meg. Egy időben elnöke, illetve alelnöke volt a Szlovák Egyletnek. 1905-ben egyedüli szlovák képviselőként kerül be a Parlamentbe. A *Slovenský Denník* és a *Slovenský Týždenník* című lapok alapítója. 1908-ban Pesten önálló szlovák nyomdát létesített. Az 1918-ban létrejött Csehszlovákiában kezdettől fogva a politikai elit egyik legfontosabb reprezentánsa volt.

villájából ő csomagolta be és szállította el gazdag könyvtárát a martini múzeumba.

Természetesen találkozott más szlovák családok tagjaival is. Említhetnénk Igor Viest mérnököt vagy Rehor Uram Podtatranský író fiát, Jožko Uramot, aki a Rókus Kórház jól ismert sebésze volt. Ruppeldt mindenekelőtt két család vendégszeretét élvezte. Az egyik a már említett Izák tanító családja volt, a másik Michal Mišura (kocsigyáros) felügyelő családja volt. Mišurának kezdetben bogárnáműhelye volt, mely fokozatosan kocsigyárrá nőtte ki magát, amit aztán fiával továbbfejlesztett, bővített, illetve modernizált. Később autókarosszériát is gyártottak. Annyira elismert mesterembernek számított a városban, hogy még gróf Apponyi is Mišuránál csináltatta hintáját. Mišura Liszt Ferenc úti, majd később a VIII. kerületi Táncsics utca 4. szám alatti lakása, ahogyan Izák tanító lakása is, sokak által ismert, kedves családi központ volt, ahol szívesen találkoztak az azonos gondolkodású, haladó szellemű budapesti szlovák értelmiség tagjai. Nemcsak a Budapesten tanuló szlovák főiskolás fiatalok voltak az említett családoknál gyakran „koszt-kvártélyon”, de ezek a családok rendszeresen szerveztek társasági összejöveteleket. A már említett Jozef Švehla órásmester, majd vendéglőtulajdonos, valamint Ján Wagner (1864–1930) biztosítási szakember, a budapesti gazdasági és társadalmi élet sokoldalú és fontos alakja, egy időben a Szlovák Egylet elnökének lakása is egyfajta polgári szalonként működött.

Ruppeldt 1910 októbere és 1911 júliusa között William Seaton Watson (Scotus Viator /Skót vándor/, ahogy akkor emlegették) által felajánlott ösztöndíjjal két szemesztert töltött Skóciában, Edinburgh városában. Tanulmányútját Vladimír Roy-jal (1885–1936), a későbbi jeles költővel együtt kezdte meg, aki egy rövid ideig szintén Pesten káplánoskodott. 1911–12-ben Edinburghból hazatérve Ruppeldt a *Cirkevné listy* (Egyházi lapok) számára cikksorozatot írt a skót egyházról, ami lehetőséget adott arra is, hogy elemezze, értékelje a hazai evangélikus egyházat is.

Amikor Ruppeldt Skócia után 1911 őszén újból munkába állt, végiglátogatta Pesten élő barátait, a jól ismert családi otthonokat: Mišura, Riegell, Izák, Viest és a román Murariu családot. Ekkor az érdeklődés középpontjában Skócia állt, ismerősei és barátai mindent tudni akartak az országról és Edinburghról. Összehasonlítva Edinburghot, de akár Londont is Budapesttel, a káplán megállapította, hogy Budapest sokkal zajosabb és forgalmasabb Edinburghnál, ahol vasárnap még a pályaudvar is kihalt, s ott csak este indul meg a hatalmas forgalom. *„Mennyire pihentető ez az embernek, annak lelkének, idegeinek...”* – jegyzi meg a naplói. Budapest még hétvégén is zajos és forgalmas. Itt hétvégén is volt színházi, illetve mozielőadás, nyitva tartottak a kávéházak és mindenhol cigányzene szólt. Majd minden sarkon volt vendéglő, amelyek hangosak voltak a mulatozástól és persze az italozástól. Eljöttek hozzá a régi ismerősök: Droppa tábori lelkész, a Budán lakó Peter Bella Horal, akit „kedves öregúrnak” titulált, és akinek a családja magyar volt. Bár ezekkel a szlovák ismerőseivel csak ritkán találkozott, mert nem voltak gyakori látogatói az egylet rendezvényeinek, és a kávéházakba is csak ritkán tértek be.

Miután 1911-ben Fedor Ruppeldt Felföldre távozott, hamarosan egy hétre megint ellátogatott Budapestre. Természetesen a naplójában olvasható sűrű programja. Például a Népoperában koncertet hallgatott, fürdött a Dunában, és

nem maradhatott el régi kedves barátainak a meglátogatása sem. Ha Pestre jött, magától értetődően meglátogatta egyleti barátait, és elment Mišura és Izákék otthonába is. Ebben az időben valószínűleg nagyon gyenge volt a Szlovák Egylet működése, mert ahogy lejegyezte Ruppeldt, ő és Ivan Stodola ügyvéd, néhány liptói szlovákkal egyetemben, kérték Morhácsot és Izákot, hogy próbáljanak valamit tenni az egylet újjáélesztése érdekében.

Ruppeldt naplójában anyagi helyzetéről is tesz említést. Keresetével elégedett volt, ám ha volt rá lehetősége, mindig vállalt lektori munkát is, ami havi járandósága kiegészítése mellett azért is volt hasznos, mert ily módon gyakorolhatta német és angol nyelvtudását. Ezenkívül gyakorta publikált, nemcsak a Budapesten megjelenő szlovák nyelvű lapokban, de a Turócszentmártonban megjelenő *Národné Noviny* és a *Slovenské Pohľady* című lapokban is. Volt, hogy szlovákórákat adott, például Julius Weis zsidó ügyvédnek. Jövedelme ily módon elegendő volt arra, hogy rendszeresen ebédelhessen Švehlánál (aki népszerű volt a pesti szlovákok körében: úgy is mint lelkes egyleti vezető vagy tag, és aki vendéglője egy helyiségét, ha úgy adódott, szívesen az egylet rendelkezésére bocsátotta), és arra is, hogy a pesti magyar színházak és az Opera előadásait is megtekinthesse.

Ruppeldt művelődéséhez, szabad idejének tartalmas eltöltéséhez hozzátartozott a budai és a pesti színházak előadásainak megtekintése is. Kultúrtörténeti jelentőséggel bír Ruppeldt naplójának bejegyzése az 1909-es évben megtekintett színházi előadásokról. Ruppeldt havonta legalább két-három előadást nézett meg, de például októberben látta a Nórát Ibsentől, Blaha Lujza főszereplésével a Piros Bugyelláris című darabot, Ohnet darabját, a Durand nénit, és egy alkalommal koncerten is volt. Az 1909-es év szeptembere és az 1910-es év júniusa között összesen hétszer volt koncerten, hatszor az Operában és tizenegyszer színházi előadáson. Egy alkalommal a Budai Dalárda programját is meghallgatta. A következő évben pedig Liszt Ferenc Krisztus című oratóriumának operai előadásáról tesz említést naplójában. A káplán olvasmányairól is beszámol. Kiderül, hogy a soproni gimnáziumban főleg Jókait olvasott, de Pesten inkább Mikszáth Kálmán regényeit és elbeszéléseit olvasta, főleg az azokban található szlovák motívumok miatt.

Ruppeldt két év után 1911. szeptember 3-án tartotta utolsó reggeli prédikációját a pesti szlovák evangélikus templom falai között. Juraj Janoška plébános már várta Liptószentmiklóson, ahová a segédlelkészt helyezték. Helyére Janko Jančí került, aki két évvel alatta, szintén Sopronban végezte a teológiát. A káplán szinte óráról órára dokumentálta Pesten tartózkodásának utolsó napját. Miután elbúcsúzott gyülekezetétől és elköszönt híveitől, elintézett néhány dolgot és este elbúcsúzott Mišuráéktól. Másnap Izákékhoz ment, ahol kellemesen elbeszélgettek, zongoráztak, majd a Várban beült a Parlament ülésére. Később megtekintette a Nemzeti Képtár és a Szépművészeti Múzeum kiállításait. Este pedig az Operában Richard Strauss Rózsalovagját nézte meg barátaival. Vele volt régi jó barátja, Juraj Slávik is.

Ugyanilyen pontossággal jegyezte föl ugyanazon év november eleji két-napos budapesti látogatásának momentumait is. Megemlíti, mely családokat látogatott meg Pesten, Budán és Újpesten, és hogy kivel találkozott a *Slovens-*

ký Týždenník szerkesztőségében. Természetesen a Szlovák Egyletbe sem felejtett el benézni. Elment az Operába, majd Ivan Stodolával a Magyar Otthon nevezetű kávéházba, járt a Szent István Kórházban (orrsövényferdülése miatt), és mielőtt este tízkor a vonatra szállt, ellátogatott a Morhács, Mišura és Bancík családokhoz. Ruppeldt valójában évente legalább kétszer-háromszor látogatott el Budapestre, ahol volt, hogy egy egész hetet is eltöltött. A baráti kapcsolatok ápolásán, s a szlovák szerkesztőség és egylet meglátogatásán túl a saját szellemi feltöltődését is igen fontosnak tartotta. Az Opera vagy a Szépművészeti Múzeum meglátogatására sűrű programjai közepette is mindig szakított időt. A „Népoperában” 1912-ben Beethoven IX. szimfóniáját adták elő, és Kienzel Forradalmi szerelem című operáját is játszották ekkor. A Lónyai úton helyet kapó Keresztény Ifjúság Körében találkozott régi kollégáival, soproni iskola-társaival, akikkel az egyházi és vallási életről folytattak eszmecserét.

Fedor Ruppeldt szlovák káplán és publicista minden bizonnyal széles látókörű, művelt és szívesen barátkozó fiatalember volt, s talán éppen ezért volt kiterjedt az ismeretségi köre, s ezért élt színes társasági életet a Monarchia Budapestjén. A kortörténeti és kultúrtörténeti jelentőségű ruppeldti napló betekintést enged nemcsak a 20. század elején, Budapesten élő (ha csak rövid ideig) vagy több ízben a fővárosba látogató Ruppeldt életébe, családi és közösségi kapcsolataiba, hanem fókuszálva Józsefváros szlovák közösségére, megjelennek azok a szlovák származású polgári elitet képviselő személyek, akik nemegyszer fontos mozgatórugói voltak az akkori szlovák közösség életének. A szlovák etnikai jelenlét fontos politikai és kulturális színtere kétségkívül a Józsefváros volt, pontosabban a Kerepesi úton található szlovák evangélikus templom és a Mária Terézia (ma Horváth Mihály) téri katolikus templom, és azoknak környéke, az ottani vendéglők és kávézók és a szlovák egyesületek eseményei.

Ruppeldt naplóján keresztül megtudhattuk, hogyan viszonyult a fiatal káplán a városhoz, hogyan használta ki a nagyváros adta lehetőségeket, és milyen kapcsolatban állt a közel 50-60 ezres fővárosi szlovák közösséggel és annak jeles képviselőivel. Természetesen sem ő, sem az itt munkát vállaló szlovákok nem éltek elszigetelten, elkülönülve, hanem kapcsolatban álltak környezetükkel, a többi etnikummal. Részt kértek és részt vállaltak a multikulturális főváros fejlődésében.

Fuhl Imre
Antihlet

Nincs mit!
Mit nincs?

Írni nincs mit!
Nincs mit írni?

Mégis írsz!
Írsz mégis?

Talán írok!
Írok talán?

Te tudod mit!
Mit tudod te?

Valamit tudsz!
Tudsz valamit?

Nincs mit!
Mit nincs?

Már

nyugodt vagyok már
leverték meddő lázadásaim
leverték lázmérőimet is
és karcsú tiniábrándjaim
mellbimbói sem nyílnak
fantáziám szivárványos rétjein

elfáradtak napjaim
hangulatom vidám húrjai
mind elhangolódtak
beesteledett a kedvem
és szomorú mindenmindegy-
-vállvonogatásaim is
belebénultak az unalomba

Szerelem

értelmetlen értelmet keresem
 a világtalan világban
 mely a saját képére teremtett
 hogy a két pólus vonzza
 és taszítsa egymást
 vergődöm a végletek között
 mert hiába tavaszodtunk ki
 csendesen
 az ősz költözött
 lelkünk kirabolt fészkeibe
 s a magányos együttléttel
 húsdarálóba dobtuk
 szívünket

Érzem az éjjelt

Álmaim kergetve rám talál az este.
 A sötétség elől nem menekülhetek.
 Műfények égnek a bevakolt égen,
 de én már látom, ó, én már érzem
 a reménytelen, fekete éjjelt.

Még emberek járnak az aszfaltutakon.
 Köztük a nagy célt keresem, kutatom.
 Szemünkben még ott él a nappalok fénye,
 de én már látom, ó, én már érzem
 a reménytelen, fekete éjjelt.

Vannak, kik hiszik a sötét éjszakát,
 s vannak, kik tudják, hogyan kell tovább.
 Én semmit sem tudok, és mindentől félek,
 mert én már látom, ó, én már érzem
 a reménytelen, fekete éjjelt.

Nem tudom, az Ember még hány évig élhet.
 Mikor lesz vége, ó, a mesének?
 A hétfejű sárkány álmomból felébredsz,
 és újra látom, ó, újra érzem
 a reménytelen, fekete éjjelt.

Állj ellen

állj ellen
csábító szemtüzeknek
félmeztelen varázsnak
szégyenkező szüzeknek
állj ellen
hűség- és szerelemhalálnak
állj ellent

mikor már rég
elkurvult
az ölelés

Együtt-egyedül

magányos éjszakáimon
lehúzza redőnyét az ég
s kialszanak a csillagok
magamban is
veled vagyok

Kormos Sándor
Karácsonyi ének

Refr.:
Egyedül Ő, egyedül Ő,
Ő az, aki megszabadít
minden bajomtól,
egyedül csak Jézus Krisztus
az én szabadítóm.

1.

Meg se rebben a szempillám,
hogy társaim zengő szelek,
nem az első eset immár,
hogy egyedül ünnepelek.

Refr.

2.

Mint egy betlehemes gyerek,
aki vigaszt hordoz árván,
egyszer én is útra kelek
zengő szelek havas szárnyán.

Refr.

3.

Mindenkinek énekelek
a világ Megváltójáról:
Meváltotta életemet,
megmentett az örök haláltól.

Refr.

Pilisszántó, 1974. december 24.

A szeretet nyelvén

Mottó:

*„Erről ismeri meg mindenki,
hogy az én tanítványaim vagyok,
ha egymást szeretni fogjátok.”
(Jn 13:35)*

A szeretet nyelvén szólok hozzátok,
ezen a nyelven beszélt Jézus is.
Az Ő követői ember-halászok,
nekik megmutatta a menny kapuit.

A szeretet nyelvén szólok hozzátok:
Krisztus és törvénye maga szeretet.
Az Ő követői örök barátok,
de legjobb barátjuk Isten Fia lett.

A szeretet nyelvén addig beszélek,
míg meg nem értitek: Isten szeretet.
Az Ő követői örök testvérek,
de legjobb testvérük Isten Fia lett.

A szeretet nyelvén szólok hozzátok:
Krisztus igazsága egyszerű és szép.
Soha nem változik, és nem fogja átok,
Isten népe pedig kiválasztott nép.

A szeretet nyelvén addig beszélek,
amíg meg nem újul gyarló szívünk, lelkünk,
amíg ki nem árad ránk a Szentlélek,
s Krisztus igazsága föl nem támad bennünk.

Pilisszántó, 2000. november 11–14.

Szívémben csillagok

Mottó:

*Dicsérjétek az Urat! Énekeljétek az Úrnak új énekét,
dicsérje őt a kegyesek gyülekezete!*

(Zsolt 149:1)

*Dicsérjétek őt, angyalai mind, dicsérjétek őt, minden ő serege!
Dicsérjétek őt: nap és hold, dicsérjétek őt mind: fényes csillagai!*

(Zsolt:148:2–3)

1.

Fenséges égi fény
szívémben úgy ragyog,
mint Isten szép egén
tündöklő csillagok.

Fenséges égi fény
lelkemben úgy ragyog,
mint égő szent remény,
mint fényes angyalok.

Refr.:

*Csillag-dús éjszakán
Hozzád száll hű imám,
trónodhoz vágyom én
mint egy hű fénysugár.*

*Csillag-dús éjszakán
hű vágyam csillagán
trónodhoz szállok én
irdatlan téren át.*

*

*Túl minden ősködön
tündöklők fényözön,
mennyei trón ragyog,
hárfáznak angyalok.*

*Háláról énekel a
száznegyvennégyezer,
azt zengik szüntelen,
eldőlt a küzdelem.*

2.

Irdatlan téren át
hallom az Úr szavát,
s megváltott győztesek
ujjongó himnuszát.

Megváltóm megtalált,
legyőzte a halált,
menny lesz az én honom,
békés, szent otthonom.
(Fine)

Refr.

Pilisszántó, 2005. június 23.

Készen áll a helyem

Mottó:

*És ha majd elmegyek és helyet készíték néktek,
ismét eljövök és magamhoz veszek titeket;
hogy a hol én vagyok, ti is ott legyetek.
(Jn 14:3)*

Ha egykor meghalok,
s ha lesz, ki eltemet,
síromra helyesen
írjátok nevemet.

Véremmel írtam én
mindegyik versemet,
az élet hangjától
a föld is megremeg.

Az élet hatalmas,
elpusztíthatatlan,
verseim hangjában
életben maradtam.

Hulljanak testemre
véres, kemény rögök,
lassan elvéreztem,
de életem örök.

Erre Istentől is
ígéretet kaptam:
készen áll a helyem
a mennyei karban.

Pilisszántó, 2006. február 3.

65. születésnapomra

Mottó:

*„Isten megfogja kezünket, és segít, hogy
megragadjuk Krisztus istenségét,
és tökéletes jellemet öltünk magunkra.”
(E. G. White: Jézus élete, 94. old.)*

Amikor én harcban álltam
mindenkivel, mindennel,
a lét és nemlét határánál
találkoztam Istennel.

Mikor mindent elvesztettem,
megtört szívvel kértem meg,
vessen véget életemnek,
vessen véget mindennek.

Ehelyett Ő háromszor is
megmentette az életem,
megmutatta, hogy az élet
a legnagyobb kegyelem.

Minden véges emberöltő
végtelen nagy jutalom,
mely engem is végigkísér
véges földi utamon.

Én is Tőled kaptam esélyt,
Uram, az örök életre,
megigazulni hit által és
átalakulni képedre.

Hogy így alkalmassá váljak
én is a mennyei életre,
hogy én is igényt tarthassak
a rég elvesztett Édenre.

Pilisszántó, 2006. április 10.

Juraj Dolnozemský

Így van ez

A nappalok rövidek
 hosszúak az éjszakák
 s te csak virrasztasz
 a múlt csiripel füledbe
 elfog a köhögés
 tép a lelkiismeret
 rád szakad minden fájdalom
 fakul az identitás
 ami tiéd volt
 elmúlt már
 az idő maga
 veszi kezébe a rudat
 morogsz káromkodsz
 bár inkább imádkozni kéne...
 őszülnek a csillagok
 és szőkül a láthatár

A szavakhoz

A ti szívetek után megyek,
 ó, nékem kedves nagymamák.
 Szemem benneteket keres,
 Ismert s ismeretlen anyókák.

Követem a szavak nyomát,
 szlovák utunkon lépkedek.
 Hallom a múltnak gyöngéd hangját,
 nosza, vigyetek!

Szavaink, ti élő kincsek,
 ajándékaink,
 bennetek öltenek testet
 törekvéseink.

Földjeim, gyertek,
 szavakkal terítve az asztal.
 Öltünk magunkra tiszta inget
 várakozó áhítattal...

Kötődés...

Kötődésem kettős
 korhoz igazodik
 az identitás –
 Itt születtem
 itt élek
 két nyelven tanultam
 két nyelven beszélek
 ide is, oda is
 kötődöm, tartozom
 ugyanúgy álmodom!

Szlovákul szólított anyám,
 magyar közegben is
 dolgozott tégláégető
 16 gyermekes
 apai nagyapám!

Fát ültetett
 s földet művelt,
 a Monarchia hadseregében szolgált
 három nyelven tudó
 Budai Pál
 anyai nagyapám!

Ez így együtt van velem
 bármit teszek
 bárhol vagyok
 a túlélésért dolgozom
 maradok és változom...

Ma ismét...

A ma ismét
 szürkemarkúán fizet
 mert az igazi tetteket
 nem pótolja
 az a tessék-lássék
 ha már első lépés előtt
 szürke a szándék!

Sokat ismételt szó is
 idővel kifakul,
 süketek előtt
 kifárad
 a magasra emelt ujj!
 Nemes cél
 mindig szilárdan áll,
 mint a kőből épült vár!

Imrich Fuhl fordításai

Attila... megkésett levél

Ott legbelül
 egy nagy titokban...

Mintha minden
 tegnap történt volna!

A megszólított idő is
 mélyen feszengve, ábrándozva
 csak bánatról szól ma!

Mint valami koncon,
 úgy vitatkoznak
 az elmúlásodon,
 a rejtélyes haláladon,
 én mégis rólad,
 rólad álmodom!

Például világít
 mulandó sorsban,
 tényben, fényben.
 Gyermeki ártatlanságod
 Szeretetért, igazságért, tiszteletért, megértésért pöröl!
 Ilyenkor kérdem: bennünk hol az igazi, a küzdő,
 a halandó ember...
 Mert célratörő kihívásokhoz
 gyáva az,
 aki – amikor kell,
 s aki ha kell –
 szólni sem mer!

A fájdalomakat...

a fájdalomakat
ott legbelül
igyekszünk
tisztába tenni
és kifürkészni,
hogy hol fészkel a lényeg
s hol bujkál a semmi!
Mehagyva a szónak
amit enyhíteni tud
s közben kordában
terelni a bút.

Nem feledve azt,
ami megtiport
bár az idő
maga előtt görgeti
a szürke port!

Egyenlőtlen játék...

Játszunk a mesékkel
de néha
az eset fordítva történik
a mese játszik velünk
kíváncsiságból
könnybe lábad a szemünk
és megizzad a tenyerünk!

Hallgatagon
bámulunk a messzeségbe
az élet titkait
igyekszünk ellesni
– kifürkészni
már amennyire
ez a halandónak
sikerülhet...

Gregor Papuček

Výber z veselých epitafov

(Válogatás a vidám sírfeliratokból)

TU

**odpočívá
dobrý doktor Grob,
od povrchu na 200 centi.
Okolo neho všade samý hrob,
v nich ležia jeho
pacienti.**

**„Tu
odpočívam ja“-
čítaš mi z kríža
ty.
Kiež
by
som
čí
tal
ja,
a odpočíval ty.**

**Tu ležíme dvaja:
slovenská reč
a ja.
Hrob nám kryje
chrastie,
z reči tráva
rastie.**

Mnoho hrozna
zgniavil preš,
kým žil Jožko

Čerepeš.

Skôr než by sa
sem bol schoval,
preš mu dušu
vyprešoval
z tela
pri
kreh
ké
ho.
Pokoj
prešu jeho.

TU

ležíme dvaja:
môj dobrý psík a ja.
Stalo sa to, môj milučký,
verný psíček Gajar.

Tvrdu zimu sme prežili,
zmrzli sme až na jar.

*24.6.1938 - †6.4.2003

*1.04.1998 - †6.4.2003

**Vyhý
 bať sa
 tejto
 †
 jame**
všetky triky márne sú:
**Kde raz hlava
 zhynúť musí,
 nohy**
 j o
 u d
 Ø n
 t e
 a s
 m ú

Na
 krí
 ži
 sedím, strážim ho.
 Ne
 div
 sa,
 že
 ma
 nevidno.
 Bola som, ale
 už nie som žena.
 Som duša z tela
 vyzlečená.